

Om de mens

Volgens Prof. Dr. B. M. S. van Praag, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en lector aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam, worden de menselijke aspecten in de economische wetenschap sterk verwaarloosd, waardoor deze wetenschap van een groot stuk realiteitswaarde wordt beroofd. Prof. Van Praag stelde dit in zijn te Rotterdam uitgesproken openbare les, die onlangs in enigszins gewijzigde vorm, in druk verscheen ¹⁾.

Om de mens weer onderwerp van studie te doen zijn, pleit Prof. Van Praag voor een interdisciplinaire aanpak van de maatschappijwetenschappen, zodat naast de economische, de psychologische en sociologische facetten een grotere rol kunnen spelen in het economisch-politieke beleid. Terecht stelt hij hierbij de vraag of dan nog van een economische wetenschap kan worden gesproken. Hij geeft echter niet exact aan hoe de nieuwe „super”-wetenschap eruit zal moeten zien en hij gaat niet in op de vraag of deze wetenschap, die in het verleden wel eens werd opgeëist door de politologie, de geschiedwetenschap, de sociologie en de metafysica, niet te algemeen wordt.

Prof. Van Praag onderbouwt zijn mening door achtereenvolgens een kritische beschouwing te wijden aan de theorie van het consumentengedrag, de micro-economische theorie, de macro-economische theorie en de relaties die deze theorieën hebben met de sociale wetenschappen. Om zo concreet mogelijk de mens in het betoog te betrekken, geeft Prof. Van Praag zijn visie op het in Nederland gevoerde loon- en prijsbeleid; hij pleit voor een beleid waarbij een „volledige compensatie voor prijsstijging automatisch wordt gegeven op het moment dat de kosten van levensonderhoud 2 of 3% uit zijn gegaan boven het niveau op de dag van contractafsluiting”.

Hoewel deze visie zeker aandacht verdient, krijg ik toch de indruk dat Prof. Van Praag in zijn betoog is vastgelopen. Hij begint zeer wetenschappelijk, maar eindigt met een visie over het loon- en prijsbeleid — alsof daarmee de mens in de theorie wordt gebracht —, zoals er de afgelopen tijd meer zijn gelanceerd. Zijn interessante wetenschappelijke visie (vooral die over de zgn. „preference drift” ²⁾) werkt hij niet uit en hij komt te gemakkelijk tot concrete uitspraken die, hoewel ze misschien juist zijn, niet altijd voldoende worden bewezen. Laat ik enkele voorbeelden noemen:

Prof. Van Praag geeft niet aan waarom een daling van het rendement van 5,7% naar 3% in 15 jaar tijd een veeg teken is; hoewel het door hem bepleite loonbeleid in België gunstige resultaten afwerpt, geeft hij onvoldoende aan waarom dat ook in Nederland zo zal zijn; de opvatting dat werknemers de sterkere klasse zijn geworden, terwijl de ondernemers met de rug tegen de muur staan, zal op een vergadering van verontruste werkgevers weinig weerstand ontmoeten, maar vereist in academisch gezelschap minstens zorgvuldige toelichting.

Desalniettemin vind ik dat Prof. Van Praag een interessante visie geeft over de betekenis van de economische theorie. Een waardevrije economische wetenschap bestaat volgens hem niet. Prof. Van Praag, specialist in de theorie over het consumentengedrag, beweert dat deze theorie in een impasse verkeert door het willen uitbannen van niet-verifieerbare veronderstellingen, waardoor o.a. de interpersonele nutsvergelijking onmogelijk wordt gemaakt.

Naast een onvoldoende interdisciplinaire aanpak tussen de maatschappijwetenschappen, signaleert Prof. Van Praag ook een gebrek aan samenwerking tussen micro- en macro-economie. De micro-economie vindt hij te abstract, terwijl de macro-economie zich zou moeten kunnen baseren op de micro-economische theorie en de empirie. De macro-economie kan volgens Prof. Van Praag weinig ontleen aan de micro-economie. Hierbij denkt Prof. Van Praag echter alleen aan de Keynesiaanse macro-economie; de — overigens weinig operationele — neoklassieke macro-economie staat soms stijf van de micro-economische veronderstellingen.

Al met al heeft Prof. Van Praag een materie aangesneden waarover ongetwijfeld velen in de toekomst meer van hem zullen willen lezen.

L.H.

¹⁾ Dr. B. M. S. van Praag, *De mens in de economie*, in de serie Bedrijfskundige signalementen, publikatie van de Stichting en Interfaculteit Bedrijfskunde te Rotterdam, H. E. Stenfert Kroese NV, Leiden, 1972, 37 blz., f. 5.

²⁾ „Preference drift” noemt Prof. Van Praag het verschijnsel dat voorkeuren meeschuiven of dat eisen die aan het leven worden gesteld omhoog gaan naarmate men het beter krijgt.

Inhoud

Om de mens	785
<i>Drs. R. F. M. Lubbers:</i>	
Geld	787
<i>Dr. C. J. Rijnvos:</i>	
Maatschappijkritiek en methodologie	788
<i>Dr. J. A. Wartna:</i>	
Een berekening van de kapitaalgoederenvoorraad per sector en per bedrijfstak	791
Ingezonden	
Regionale inkomens- en prijselasticiteiten van de Belgische buiten- landse handel, door <i>F. J. Clavaux</i> en <i>Dr. D. van der Werf</i> , met naschrift van <i>P. de Grauwe</i>	795
Maatschappijspiegel	
Welzijn als beroep, door <i>Dr. A. Peper</i>	798
Geld- en kapitaalmarkt	
Deviezenbesluit in een nieuw jasje, door <i>Drs. A. D. de Jong</i>	800
Au courant	
Het externe proletariaat, door <i>A. F. van Zweeden</i>	802
Boekbespreking	
Raúl Prebisch: De grote taak van Latijns-Amerika, door <i>Prof. Dr. J.</i> <i>Tinbergen</i>	804
Ontvangen publikaties	804
Mededeling	805

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.

Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 72,80 per jaar. studenten f 46,80, franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f 2,00.

Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: Postrekening no. 8408; bankrekening no. 25 50 56 877 bij Bank Mees & Hope NV te Rotterdam. Voor België: Banque de Commerce, Koninklijk plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N. V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam, Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

*Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Industriële Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek*

Geld

Geld wordt als koopkracht gekenmerkt door een menigvuldigheid van financieel-technische verschijningsvormen. Een wezenlijk kenmerk van geld „betrapt” men, door zich te realiseren, dat rijkdom voor een persoon de som is van zijn geldtitels en concrete materiële bezittingen, terwijl voor alle personen te zamen — de gemeenschap zo men wil — alleen de materiële bezittingen zelf tellen; het geld valt er als het ware tussen uit.

Nu spreekt een land wel van zijn (deviezen)reserves, maar bij het berekenen ervan wordt het nationale betaalmiddel zelf niet meegeteld. Bij aggregatie van bezit valt het betaalmiddel van dat land eruit; bij internationale aggregatie alle betaalmiddelen.

Hieruit blijkt, dat geld zijn voorname betekenis ontleent aan het functioneren als koopkracht, potentieel of daadwerkelijk uitgeoefend. Bij die uitoefening van koopkracht is de frequentie, waarmee geld wordt gebruikt van belang. De „rollende” gulden verschilt van die in de kous.

Door middel van het begrip omloopsnelheid krijgt geld als koopkracht concrete betekenis. Daarom is het ook begrijpelijk geld vooral als stroomgrootheid te beschouwen. De monetaire theorie leert ons dat een verlaging van de omloopsnelheid van het geld kan worden gecorrigeerd met geldcreatie en vice versa. Het geld zou daardoor volledig manipuleerbaar worden.

Evenzo wordt de internationale monetaire problematiek wel gesimplificeerd tot een onevenwichtigheid tussen de nominale en de werkelijke koopkrachtverhoudingen van de verschillende valuta's.

Beide stellingen zijn niet onwaar; de mate echter waarin het monetaire bestel in staat is distorsies in die koopkrachtverhoudingen op te vangen en de geldhoeveelheid te manipuleren, wordt sterk verminderd door een structureel verschijnsel, dat aandacht verdient om de toenemende mate van zorgen, die het baart. Dit is het gegeven, dat mondiaal gezien, aanhoudend koopkracht wordt onttrokken aan het economische verkeer, terwijl diezelfde koopkracht niet werkelijk wordt vernietigd.

Er vindt op internationale schaal een soort schifting plaats tussen in het economische proces circulerende koopkracht en tussen speculatieve, niet gebonden beschikkingsmacht, die als een zwaard van Damocles zweeft boven de geld- en goederenmarkten; opopping op internationale schaal.

In de nationale economie wordt dit proces niet zichtbaar, omdat de plaats van de niet meer uitgeoefende koopkracht ingenomen wordt door sociale en overheidsprogramma's, die steeds nieuwe koopkracht aanzwengelen. Met dezelfde frequentie worden echter steeds weer schijven hiervan onttrokken aan de kringloop en slaan als geldtitels in het internationale bankwezen neer.

De intensiteit van dit proces verschilt van geval tot geval. Wanneer bijvoorbeeld de Nederlandse overheid in een hulpverleningsprogramma wegen financiert in Zuid-Amerika, zal hiervan een grotere schijf belanden op vertrouwelijke rekeningen bij internationale banken, dan bij eenzelfde injectie in Nederland zelf. De permanente neiging van kapitalisten en machthebbers in ontwikkelingslanden om substantiële delen van hun vermogen op buitenlandse banken veilig te stellen, gaat hand in hand met de fiscale vlucht uit de ontwikkelde landen. Wat hier legaal en illegaal is, valt moeilijk te onderscheiden.

Wel valt te constateren dat de ongebonden koopkracht sterk groeit doordat het zoeken naar zekerheid, waar de transfers uit de ontwikkelingslanden om substantiële delen van vinden, zich thans paart aan het vermijden van belastingen in de ontwikkelde landen. Een algemene struc-

turele factor kan ook zijn een fundamenteel wantrouwen in de mogelijkheid om bij herinvestering in eigen land een redelijk rendement te behalen.

Het is echter moeilijk te onderscheiden of de risico's van bijvoorbeeld nationalisaties en de druk van belastingen als te zwaar worden ervaren, of dat de complicaties van de legaliteit zo groot zijn, dat vele kapitalen zich niet meer lenen voor een normale inschakeling in het economische verkeer. Dit geeft deze internationale vrije beschikkingsmacht in ieder geval het karakter van éénrichtingsverkeer.

Of het kapitaal nu wit of zwart is gevormd, heeft het eenmaal zijn internationale „vageboderende” status gekregen, dan wordt het niet snel opnieuw ingeschakeld in nationale investeringen. Men moet bij dit verschijnsel overigens niet in de eerste plaats denken aan de multinationale concerns. Deze vinden immers juist wel concrete aanwendingsmogelijkheden voor hun accumulerende koopkracht.

Neen, de eigenaren van deze vermogens worden juist gekenmerkt door het feit, dat zij óf nooit de intentie hebben gehad hun rijkdom te investeren (vgl. de oliesheik), óf een deel veilig willen stellen *naast* hun economische activiteiten (veel geld uit de ontwikkelingslanden), óf hun vermogen willen optimaliseren *na* hun economische activiteiten (ten onzent de verkoop van het familiebedrijf). Dit verschijnsel van internationale accumulatie van vermogen, onttrokken aan nationaal gevormde koopkracht, heeft zich natuurlijk altijd voorgedaan.

Het is echter opvallend dat het verschijnsel toeneemt. De combinatie van fundamenteel wantrouwen in rendabele investeringen, belastingontduiking en belastingvlucht is kennelijk sterker dan de nadelen van de inflatie, die deze kapitalen genadeloos treft. Juist dit laatste maakt de zaak des te opvallender.

Hoe dan ook, er is een internationale beschikkingsmacht in geldtitels groeiende, die ongebonden boven de valutamarkten hangt; in een poging de valutarisico's te vermijden, richten deze kapitalen zich steeds weer op de sterkere valuta's en veroorzaken daarmee de crisissen, die zij willen ontgaan.

Maatschappijkritiek en methodologie

DR. C. J. RIJNVOS*

Volgens Zimmerman is het nadenken over de economisch-wetenschappelijke wijze van werken typisch een bezigheid voor epigonen. Volgens deze opvatting moet men van een wetenschapsfilosofische bezinning geen nieuwe impulsen verwachten. Methodologen zijn hoogstens nabloeiers in het voetspoor van de werkelijke wetenschappelijke pioniers. Degenen die de werkwijze van de economie bestuderen, kunnen slechts — nadat het eigenlijke wetenschappelijke gebouw reeds is opgetrokken — registreren op welke wijze de bouw tot stand is gekomen. Een werkelijke vernieuwing gaat er van de methodologie niet uit.

Hiermee kan ten dele worden ingestemd, in zoverre er eerst behoefte zal zijn aan een methodologische bezinning, wanneer de economische wetenschap reeds een zekere ontwikkeling heeft doorgemaakt. Het een en ander kan echter voor de verdere ontwikkeling tot lering strekken. In dat geval is de methodologie mogelijk wel van betekenis voor de toekomstige economisch-wetenschappelijke gang van zaken. Zij biedt dan niet slechts werk aan degenen, die balans opmaken van de tot dusver gevolgde gedragslijn, maar geeft tevens aanwijzingen omtrent de manier van werken, die past voor de naaste toekomst.

Aan een methodologische bezinning waarbij zowel áchter- als vóóruit wordt gekeken, is een toenemende behoefte.

Zorgen

In een recente studie van Gunnar Myrdal over *Objectivity in Social Research* is duidelijk blijk gegeven van de groeiende ontoereikendheid, die kenmerkend is voor de gangbare economisch-wetenschappelijke werkwijze. We volgen even Myrdals gedachtengang. Reeds in het eerste kwartaal van deze eeuw bestond er een zekere naïviteit bij de beoefenaren van de economie met betrekking tot belangrijke methodologische vraagstukken. Daarin is tot op heden weinig verandering gekomen. Maar wel worden de tekorten en problemen steeds duidelijker. De economisch-wetenschappelijke werkwijze moge ook nu nog enige naïviteit in zich dragen; dat is niet zo erg. Belangrijker is dat zij in toenemende mate een bron wordt van zorg.

Het is een verdienste van Myrdals studie dat de kern van het probleem er duidelijk in is aangegeven. De gangbare economie maakt er aanspraak op waardevrij te zijn. Maar dit uitgangspunt moet onhoudbaar worden genoemd, omdat het economisch denken steeds een beoordeling van het maatschappelijk gebeuren in-

sluit en deze heeft methodologische consequenties. Er is zodoende een nauwe verwantschap tussen de maatschappijkritiek en de methodologie, maar tot nu toe is die relatie onvoldoende onderkend. De toenemende onrust heeft hierdoor als diepste oorzaak dat het waarderende denken over de samenleving nog geen juiste plaats in de werkwijze van de economie heeft gekregen.

Het doel van de sociale wetenschappen en bijgevolg van de economie — zo gaat het betoog van Myrdal verder — bestaat uit objectief regels aan te geven, die bij de praktische vormgeving van het maatschappelijke bestel tot richtsnoer kunnen dienen. Ter beoordeling van de methode die daarbij wordt gevolgd, is het gewenst een onderscheid te maken tussen „Wertungen” en „Ansichten”. De eerstgenoemde zijn intellectuele waarde-opvattingen, waarmee in beginsel wordt aangeduid hoe de samenleving geordend moet zijn of destijds geordend was. De „Ansichten” zijn praktisch-beoordelende standpunten in de maatschappij, die dikwijls een moreel compromis bevatten ter rechtvaardiging van de eigen positie.

Het sociaal-wetenschappelijke denken moet steunen op „Wertungen”. Maar dikwijls — en daar zit voor Myrdal de kern van het probleem — worden „Ansichten” als „Wertungen” tot uitgangspunt genomen, met als gevolg dat via de sociale wetenschappen de positie van de heersende groep rationeel en vermeend-objectief wordt gecontinueerd. Met een bepaalde vanzelfsprekendheid mondt Myrdals studie uit in een aansporing om voortaan de „Wertungen” onpartijdig, goed en duidelijk als uitgangspunten voor de sociale wetenschappen te omschrijven. Dit is echter een te mager voorstel voor een werkelijk-constructieve vernieuwing van de economische wetenschap.

Waardevrijheid?

De probleemstelling van Myrdal is ongetwijfeld juist. De economie pretendeert waardevrij te zijn, maar dat is zij niet. De gewenste methodologische bezinning op de economische wetenschap van vandaag begint bij een nadere beschouwing van deze waardegebondenheid.

---

* De auteur is afdelings-directeur van de AMRO-bank, Economisch Bureau te Amsterdam. Dit artikel vormt een inleiding tot zijn studie *Waardering van het economisch denken*, die op 24 augustus a.s. verschijnt en waarin de recente ontwikkeling van de maatschappijkritiek voor de economisch-wetenschappelijke methode is onderzocht.

Het waarderende denken met betrekking tot het maatschappelijke gebeuren — over de aard daarvan dient nu eerst een enkel woord te worden gezegd — kan gestalte krijgen op basis van een analytische of een kritische ideologie. Vooraf past de opmerking dat onder zo'n ideologie qua begrip wordt verstaan een centraal waardencomplex met betrekking tot de inrichting van de maatschappij. Het onderscheid tussen de twee ideologieën is betekenisvol. In het eerste geval vindt maatschappijkritiek plaats vanuit de overtuiging dat er een ideale maatschappelijke-orde-in-gedachten is, los van plaats en tijd. Uiteraard dienen de maatschappijhervormende activiteiten dan op de verwerking van deze ideale samenleving te worden gericht. De tweede vorm van maatschappijwaardering is een historisch-gebonden kritische benadering van de bestaande samenleving. Dit sluit in dat dan ook de plannen en activiteiten ter hervorming van het maatschappelijke bestel historisch-betrekkelijk zijn. Deze onderscheiding is instructief voor een juiste onderkenning van de vermeende waardevrijheid binnen het economische denken van vandaag.

De gangbare economie is methodologisch in zoverre waardevrij, dat zij indifferent is voor analytische sociale ideologieën. Maar een kritisch-waarderend denken over de samenleving in de zoëven aangeduide vorm volgens de kritische ideologie, laat zij binnen haar grenzen niet toe. In zoverre is de economie niet waardevrij. Wat ons nu op de eerste plaats — in het kader van een beschouwing over maatschappijkritiek en methodologie — interesseert is, tot welke gevolgen voor de wetenschappelijke werkwijze deze neutraliteit ten opzichte van analytische ideologieën leidt, waarbij tegelijk het kritisch-sociale denken wordt afgewezen.

Vier kenmerken

De betrekkelijke waardevrijheid van de economische wetenschap in haar huidige opzet geeft — als direct gevolg van de geschetste sociaal-ideologische standpuntbepaling — aanleiding tot een viertal methodologische kenmerken. De economie is momenteel:

- *met een beperking tot analytische ideologieën waardevrij.* Methodologisch betekent dit dat waarde-opvattingen in een eenzinnige omschrijving fungeren als data voor de theorie. Omdat de overige data van gelijke strekking zijn — de uitgangspunten voor de theoretische economie bevinden zich vrijwel geheel op één lijn met datgene dat behoort tot de wereld der dingen — heeft binnen de economie een natuurwetenschappelijk getinte wijze van werken toepassing gevonden;
- *hypothetisch-deductief van aard.* Deze eigenschap vloeit voort uit het systeem van datakeuze, waarbij in feite een volkomen narekenbaar economisch proces wordt vóórdersteld. Dit maakt het mogelijk om binnen de economie op grote schaal mathematische methoden toe te passen, hetgeen sinds Keynes dan ook in hoge mate het geval is;
- *tijdloos, in die zin dat de wijze waarop het economische proces gestalte krijgt, hypothetisch buiten de geschiedenis staat.* Voor de momentele economie geldt zodoende als uitgangspunt dat het economische en het historische geheel los staan van elkaar;
- *zowel micro- als macro-economisch.* Deze eigenschap steunt op de overweging dat het economische proces

als een volkomen rationeel geordend geheel niet ineens kan worden overzien en geanalyseerd. Dientengevolge is er een zekere taakverdeling nodig, in het kader waarvan de macro-economie een globale schets biedt van het geheel, terwijl de micro-economie hierop verdiepende aanvullingen geeft.

Deze vier eigenschappen bevatten de methodologische consequenties van de betrekkelijke waardevrijheid. Een en ander heeft tot strekking dat de kern van de momentele economisch-wetenschappelijke wijze van werken hierin bestaat, dat de data — in overeenstemming met het gebeuren in de wereld der dingen — slechts een vrijheid kennen in één richting conform de aard van de analytische ideologie. Hieruit spruit voort dat volgens de gangbare methode slechts een strikt-logische benadering van het economische gebeuren mogelijk is. Deze methode roept vraagtekens op.

Behoeftes aan reflectie

De bron van de ontevredenheid over de momentele economisch-wetenschappelijke wijze van werken is dat de analytische ideologie als vorm van maatschappijkritiek wel paste in een recent verleden, maar nu niet meer. Tot voor kort — zelfs tot diep in de jaren vijftig — had de maatschappijkritiek tot strekking dat op basis van levensopvatting of wereldbeschouwing vrij concreet kan worden aangegeven hoe de samenleving geordend dient te zijn. Maatschappijkritiek was een zeer principiële aangelegenheid. In het licht van on-aantastbare beginselen meenden wij een goed idee te hebben van het samenleven in optima forma. Dat is nu niet meer het geval. De wijze waarop wij de samenleving kritisch beoordelen, is sedert enkele jaren belangrijk veranderd. Een principieel maatschappelijk ideaalbeeld komt ons anno 1972 als onwerkelijk voor; de kritische ideologie wint veld.

Hiermee is een eigenaardig dualisme ontstaan. Enerzijds is het normatieve denken over de samenleving in het kader van een analytische ideologie — en bijgevolg vanuit de levensovertuiging of wereldbeschouwing — voor velen een wat meewarige bezigheid geworden. Dé goede maatschappij bestaat niet; zelfs niet in gedachten. Wie pretendeert een schets te kunnen geven van de samenleving zoals deze eigenlijk in ideale vorm moet zijn, plaatst zichzelf buiten de sociale werkelijkheid, terwijl slechts binnen de maatschappelijke realiteit een verantwoord toekomstperspectief kan worden ontworpen. Impliciet betekent dit dat het maatschappijkritische denken in termen van een werkelijk-goedsamenleving iets zonderlings heeft. Anderzijds echter ervaren velen het als een leegte, dat er geen werkelijk-principiële kijk meer is op de ordening van de samenleving zoals in vroeger dagen. Wanneer wij de maatschappij slechts gestalte geven op basis van praktisch-doelmatige overwegingen, is dat een dor, armoedig en mogelijk zelfs gevaarlijk uitgangspunt. Waarschijnlijk immers vindt in dit sociaal-ideologische vacuüm de vrij grote belangstelling van een aantal jongeren voor het neomarxisme zijn oorzaak.

De geschetste tweeslachtigheid houdt in dat de maatschappijkritische veranderingen niet zonder vraagtekens zijn. Deze hebben tot strekking dat het nodig is ons rekenschap te geven van de wijzigingen die wij hebben meegemaakt en doorgevoerd. Er is behoefte —

gelet op de veranderingen in de vormgeving van de maatschappijkritiek, opdat wij deze kunnen verantwoordt tegenover onszelf en anderen — aan een waardierend herdenken van onze maatschappijkritische standpuntbepaling in het recente verleden. Daarmee wordt in feite de analytische ideologie reeds prijsgegeven. Methodologisch heeft dat belangrijke gevolgen.

Analytische ideologieën leiden tot vormen van wetenschappelijk denken, die geen ruimte bieden voor waardeerende reflectie; in dit verbod ligt de kern van de huidige methodologische impasse van de economie. Vandaag is er behoefte aan een beoordelend-reflectief denken, waarmee we onze maatschappijkritiek van gisteren waardeerd benaderen. Wanneer methodologisch daartoe ruimte wordt geboden, betekent dat een aanvaarding van de kritische ideologie. Inderdaad ligt hierin het begin voor een oplossing van de problemen, die de momentele economisch-wetenschappelijke wijze van werken oproept. Deze oplossing — die als het ware steunt op een kritische dialoog met een voorgaande generatie — bevat een schakel tussen het heden en het verleden. Hieruit spruit de vraag voort in hoeverre een methodologische heroriëntatie op basis van de kritische ideologie aansluit op de wetenschapsleer, zoals die in het recente verleden binnen de economie werd toegepast.

Wetenschapsleer

Een wetenschapsfilosofische verantwoording van de methode die binnen de economie momenteel wordt gevolgd is neergelegd in het werk van Karl Popper; met name in diens studie over *The Logic of Scientific Discovery*. Het is gewenst nu even het betoog van Popper te volgen.

Wij stellen er prijs op, aldus de Oostenrijks/Engelse wijsgeer, wiens wetenschapsleer nu onze aandacht trekt, de wereld te verstaan — inclusief onszelf, als deel van die wereld — door empirisch, epistemologisch weten. In een studie over *What is dialectic?* heeft Popper dit laatste nader verantwoord met de stelling dat logisch-tegenstrijdige uitspraken wetenschapsfilosofisch niet toelaatbaar zijn, omdat — ware dat wel het geval — men daarmee een vrijbrief zou verkrijgen kritiekloos alles te beweren.

De noodzakelijkerwijs empirische strekking van het boven omschreven kennen betekent dat het moet worden opgebouwd vanuit ervaringsgegevens. Ter wille van de theoretische analyse dienen deze gegevens te worden geschreven in een strikt-logische vorm, waardoor zij het karakter krijgen van hypothesen. Op deze wijze denkend neemt Popper nadrukkelijk afstand — zo zegt hij — van het oude positivisme, dat tot doel had volkomen zekere kennis te registreren op grond van de overweging dat wij zonder deze niets zeker weten. Het is voor ons betoog van belang te weten in hoeverre Popper zich met dit alles inderdaad verwijderd van het oud-positivistische denken.

Dat is in feite niet ver. De wetenschapsleer behoudt bij Popper belangrijke positivistische elementen, als wij haar toetsen aan een studie van Schnädelbach over *Erfahrung, Begründung und Reflexion; Versuch über den Positivismus*. Volgens Schnädelbach is — wat hij noemt — het „systematisch centrum” van de positivistische wetenschapsleer, het uitgangspunt, dat het feitelijk-reële steeds de basis is voor het verkrijgen van

wetenschappelijk inzicht, terwijl dit inzicht steeds strikt-logisch van aard dient te zijn. De opvattingen van Popper zijn hiermee geheel in overeenstemming, zodat diens leer als een vertakking van het positivisme kan worden aangemerkt. Wel heeft die leer als specifieke kenmerken dat het empirische, epistemologische weten steeds betrekkelijk van aard is en tekortkomingen kan vertonen. Dientengevolge moet dit weten altijd onderworpen kunnen worden aan een strikt-rationele discussie. Dit is conform de werkwijze van de economie van onze dagen.

Evolutie

De concrete toepassing binnen de economie van de wetenschapsleer die zoëven werd besproken, is vooral te danken aan Alfred Marshall. De economie is, volgens de leider van de Cambridgeschool destijds in een entreerede van 1885, een middel voor het ontdekken van concrete waarheid. Deze opvatting is neergelegd in een beroemd geworden verklaring, welke inhoudt dat de economie niet moet worden gezien als „a body of concrete truth”, maar als „an engine for the discovery of concrete truth”. Marshall kwam tot deze conclusie omtrent de aard van de economische wetenschap als resultaat van een kritische beschouwing van de methode der klassieken, met name van Ricardo.

Op de achtergrond van hetgeen hier beschreven wordt, bevindt zich een opmerkelijk parallellisme in de ontwikkeling van de positivistische methodologie in het algemeen en de economisch-wetenschappelijke methode in het bijzonder. In de klassieke school leefde de opvatting — zoals onder andere duidelijk tot uiting komt in de bevolkingswetten van Malthus — dat het economische proces wordt beheerst door wetten met dezelfde strekking als die welke optreden in de natuur. Deze gedachte werd door het oude positivisme, dat zoals gezegd als doel van de wetenschap zag het opsporen en vaststellen van volkomen zekere kennis, wetenschapsfilosofisch gefundeerd. Hierin is verandering gekomen. De momentele economie beschouwt het economische proces op hypothetische wijze waarde vrij op basis van dingmatig geformuleerde data. Impliciet betekent dit, dat het desbetreffende proces wordt gezien als een strikt-rationeel geordend geheel in overeenstemming met het positivisme van Popper. Zo voltrok zich reeds een wetenschapstheoretische evolutie van Comte naar Popper, respectievelijk van Ricardo naar Marshall. Vervolgens rijst de vraag of een methodologische vernieuwing op basis van de kritische ideologie hierop aansluit.

We keren nu even terug naar het punt waar het netelige probleem werd gesignaleerd, dat de overgang van de analytische naar de kritische ideologie met zich meebrengt. Hoe kan worden verantwoord — zo vroegen wij ons zoëven af — dat een eerlijke maatschappijkritische standpuntbepaling vroeger met een bepaald sociaal ideaalbeeld voor ogen nu niet behoeft te worden verloochend, terwijl men er toch van overtuigd is geraakt dat een dergelijk ideaalbeeld in wezen niet bestaat, omdat elke maatschappijkritiek een plaats- en tijdgebonden aangelegenheid vormt? Een verloochening, als hier bedoeld, kan worden voorkomen als de mogelijkheid er is een bepaalde vorm van maatschappijkritiek te verantwoorden als passend binnen grenzen van plaats en tijd. De analytische ideologie opent daartoe geen mogelijkheden. Want binnen het kader van

Een berekening van de kapitaalgoederenvoorraad per sector en per bedrijfstak

DR. J. A. WARTNA

Het vraagstuk van het meten van de kapitaalgoederenvoorraad

Aan het meten van het geïnvesteerde kapitaal in vaste activa zitten statistisch gezien diverse haken en ogen, die o.a. Van Wensveen¹⁾ duidelijk heeft weten te schetsen. De problemen zijn de volgende.

Een vast kapitaalgoed verslijt bij gebruik. Op hoeveel precies een dergelijke technische slijtage moet worden geschat, is niet vast te stellen. De afschrijving vormt slechts een grove benadering van het technisch verbruikte deel van een kapitaalgoed; zij is bovendien meer op de economische dan op de technische vervanging gericht. De waarde van een uit diverse jaargangen bestaande kapitaalgoederenvoorraad, kan op grond hiervan niet nauwkeurig worden geschat.

Er is nog een andere moeilijkheid. Als gevolg van de muntontwaarding, bestaat een kapitaalgoederenvoorraad uit een verzameling investeringsgoederen, die tegen verschillende prijzen zijn aangekocht. Deze prijzen zijn niet vergelijkbaar. Drukt men de kapitaalgoederenvoorraad uit in constante prijzen, door deflatie van de jaargangen, dan kunnen nog statistische onzuiverheden optreden. De waargenomen prijsstijgingen kunnen voor

een deel het gevolg zijn van factoren, welke niet met de muntontwaarding in verband staan (met name kwaliteitsverbeteringen en/of veranderingen in de reële vraag- en aanbodverhoudingen). Bij deflatie dienen de prijsstijgingen, welke het gevolg zijn van deze factoren, buiten beschouwing te worden gelaten. Wordt dit niet gedaan, dan kan de deflatie tot een beduidende onderschatting leiden van de werkelijke waarde van de kapitaalgoederenvoorraad. Aangezien deze prijseffecten met de momenteel beschikbare statistieken en theoretische kennis nog niet met precisie zijn te elimineren, wordt veelal „meer” gedefleerd dan verantwoord is.

Al met al leidt dit ertoe, dat de schattingen van het kapitaal in vaste activa nog niet zo betrouwbaar zijn.

Enkele methoden van meting in het verleden

Er zijn diverse berekeningen gemaakt van de nationale kapitaalgoederenvoorraad, zowel in ons land als

---

¹⁾ D. M. N. van Wensveen, *De kapitaalcoëfficiënt van de Verenigde Staten*, Diss. Rotterdam, 1966.

deze kan men slechts het maatschappijkritische verleden niet verloochenen door er inhoudelijk aan vast te houden.

Het eigenlijke probleem is dat de analytische ideologie niet de vrijheid biedt om de tijd aan te geven, gedurende welke een bepaalde vorm van maatschappijkritiek inhoudelijk geldingskracht heeft. Opdat maatschappijkritiek kan worden verantwoord in bovenbedoelde zin dient de analytische ideologie dan ook te worden geamendeerd, in die zin dat de critici de vrijheid wordt gegeven de tijd aan te duiden, gedurende welke hun kritiek inhoudelijk geldig is. Het resultaat van deze amendering is echter de kritische ideologie, op grond waarvan mag worden vastgesteld dat zij past in de geschetste historische ontwikkelingslijn en een basis kan vormen voor een methodologische heroriëntatie van het economische denken.

Vragen

Een nadere uitwerking van voorgaande gedachten-gang in methodologische richting zal met name een antwoord bevatten op de volgende vragen:

- welke consequenties heeft bedoelde heroriëntatie voor de vier methodologische kenmerken; i.c. de data-keuze, de analytische werkwijze, de historische bepaaldheid en de taakverdeling tussen micro- en macro-economie?
- in hoeverre kan bij de heroriëntatie de architectonische kritiek van — onder andere — Galbraith, Mishan, Boulding en Tinbergen, waarbij onder meer de democratisering van gezagstructuren, de kosten van de economische groei, de gerichtheid van de voortbrenging en de harmonische ontwikkeling van de welvaart aan de orde zijn gesteld, een evenwichtige plaats in de economisch-wetenschappelijke werkwijze worden gegeven?
- hoe moet in het kader van de gehele gedachten-gang het neo-marxistische perspectief voor vernieuwing van de wetenschapsleer — met name de kritische theorie van de Frankfurter Schule — worden beoordeeld?

Een waardering van het economische denken in deze tijd zal onder andere een antwoord op deze vragen bevatten.

C. J. Rijnvos

in het buitenland. Hierbij werd gebruik gemaakt van enkele principieel van elkaar verschillende wijzen van statistische „meting”. In het volgende zal in het kort daarover het een en ander worden opgemerkt.

a. Census-methode

Voor de schatting van het kapitaal is deze methode o.a. gevolgd door Creamer, Dobrovolsky en Borenstein²⁾ en gedeeltelijk ook door het CBS³⁾.

De Census-methode houdt in, dat de vaststelling van de nationale kapitaalgoederenvoorraad gebaseerd wordt op *bedrijfstellingen*, met de daaraan verbonden enquêtering van het kapitaal van de bedrijven. Deze methode komt erop neer, dat het kapitaal wordt afgeleid uit de (o.a. voor de fiscus bestemde) balans en resultatenrekeningen van de bedrijven.

Een nadeel van deze methode is gelegen in het feit, dat teveel een wissel wordt getrokken op de juistheid waarmee de boekhouding in de bedrijven is gevoerd. De vraag kan worden gesteld of: 1. de duurzame activa tegen de boekwaarde zijn opgegeven; 2. de vervangingswaarde als uitgangspunt is genomen. M.a.w. het gevaar is reëel dat de uit de balans en resultatenrekening resulterende kapitaal grootte van de bedrijven onzuiver is.

b. Perpetual inventory-methode

Deze methodiek van kapitaalschatting is o.a. gevolgd door Goldsmith⁴⁾ en Kuznets⁵⁾ voor de Verenigde Staten.

Deze methode gaat uit van de kapitaalomvang in een bepaald basisjaar, die vervolgens door *accumulatie van de netto-investeringen* wordt voortgezet voor de jaren nadien.

Ook deze methode van cumulatie van netto-investeringen heeft zijn nadelen, o.a. het feit dat: 1. de omrekening in constante prijzen in verband met de keuze van de deflator moeilijkheden geeft; 2. het bedrag aan netto-investeringen niet exact is vast te stellen (vervangingsinvesteringen zijn niet gelijk aan de afschrijvingsbedragen).

c. CBS-methode

Ook het CBS heeft zich met de meting van de nationale kapitaalgoederenvoorraad beziggehouden, zowel in de tijd vóór als na de oorlog. De meest recente CBS-schattingen op dit gebied dateren van de jaren zestig⁶⁾. Nog recentere gegevens zijn helaas niet aanwezig. Vanwege het grote belang van dit soort gegevens, zal bij de CBS-methodiek iets langer worden stilgestaan.

In het kort is de CBS-methode aan te geven als de methode, waarbij in verband met het beschikbare grondmateriaal verschillende schattingswijzen zijn toegepast en wel: 1. de Censusmethode; 2. de kapitalisatie van opbrengsten ter bepaling van de contante waarde van vermogensobjecten; 3. het gebruik maken van gegevens van derden (van instituten, zoals het LEI en EIM); 4. het toepassen van „improvisaties”, zoals het gebruikmaken van kengetallen.

Zo is de *Censusmethode* toegepast voor de bosbouw, vissersvloot, kapitaalgoederen in de land- en tuinbouw, gebouwen en voorraden in het ambacht, groothandel, zeevaart, binnenvaart en het beroepswegvervoer. *Kapitalisatie* ten behoeve van de vaststelling van de contante waarde vond plaats ten aanzien van de land- en

tuinbouwgrond. Van *gegevens van derden* werd gebruik gemaakt bij het ambacht (outillage), de detailhandel, de zeehavens, spoorwegen, het gemeentelijke vervoer, de PTT en de luchtvaart. *Kengetallen* zijn aangewend voor de schatting van: de gebouwen, grond, outillage en voorraden in de industrie en voor de kapitaalgoederenvoorraad van de overheid.

Op deze wijze heeft het CBS voor *totaal bedrijven* de kapitaalgoederenvoorraad gemeten voor de jaren 1948-1958. Daarbij is slechts voor één jaar, en wel voor 1952, een beperkte uitsplitsing naar *sectoren* gemaakt. De omvang van het onderzoek noopte tot deze beperking. Uit deze opzet blijkt wel de bewerkelijkheid van de door het CBS gevolgde schattingsmethode. Deze bewerkelijkheid leidt ertoe, dat de CBS-methode geen navolging verdient om te worden gebruikt voor „revolving”-schattingen van de kapitaalgoederenvoorraad per sector en bedrijfstak. Een ander bezwaar is het feit dat de veelheid van schattingsmethoden geen voldoende waarborg biedt voor de consistentie van de resultaten.

d. De kapitaalcoëfficiënt-methode

Volgens Wartna⁷⁾, is de gemiddelde kapitaalcoëfficiënt via de marginale kapitaalcoëfficiënt te schatten, en wel op de volgende wijze:

$$\text{gemiddelde kapitaalcoëfficiënt} = c = \left[\frac{\Delta y}{y} / \frac{\Delta k}{k} \right] \cdot \frac{\Delta k}{\Delta y} \quad (1)$$

Hierbij is y = inkomen en k = kapitaal. De marginale kapitaalcoëfficiënt, welke door de term $\Delta k / \Delta y$ wordt gesymboliseerd, kan met behulp van het aanwezige statistische materiaal worden geschat.

Voor trendmatige ontwikkelingen kan worden aangetoond, dat het kapitaalaccres gelijk te stellen is aan het investeringsaccres ($\Delta k / k = \Delta i / i$). Zie voor de motivering van deze gelijkheid *ESB* van 10 februari 1965 (blz. 140, noot 3). Op grond van deze gelijkheid kan de groei van het kapitaal ($\Delta k / k$) worden benaderd. Hieruit volgt bij benadering de grootte van de gemiddelde kapitaalcoëfficiënt c . Is deze bekend, dan volgt daaruit bij gegeven inkomensgrootte *de omvang van de kapitaalgoederenvoorraad*.

Het gebruik van de gemiddelde kapitaalcoëfficiënt impliceert het gebruik van de complementaire Harrod-

Domar-relatie van de vorm: $y = \frac{1}{c} \cdot k$, waarbij van

substitutiemogelijkheid tussen de factorinputs is geabstraheerd. Dit is in strijd met de substitutiehypothese, zodat deze methode derhalve minder wenselijk geacht moet worden.

²⁾ D. Creamer, S. Dobrovolsky en I. Borenstein, *Capital in Manufacturing and Mining*, 1960.

³⁾ B. Korn en Th. D. v. d. Weide, *Het nationale vermogen van Nederland, 1948-1958, Statistische en econometrische Onderzoekingen*, CBS, 3e kwartaal 1960.

⁴⁾ R. W. Goldsmith, *A study of saving in the United States*, National Bureau of Economic Research, 1956.

⁵⁾ S. Kuznets, *Capital in the American Economy*, National Bureau of Economic Research, 1961.

⁶⁾ Zie voetnoot 3.

⁷⁾ J. A. Wartna, *Bewegingen van de marginale en gemiddelde kapitaalcoëfficiënten, in Nederland en in enkele andere landen*, *ESB*, 29 juni 1966.

Tabel 1. Waarden der variabelen in vergelijking (2) voor de periode 1950-1965

	Inkomen in 1965 minus inkomen in 1950 (mln. gld.)	Loonsom in 1965 minus loonsom in 1950 (mln. gld.)	Som netto-investeringen 1950-1965 (mln. gld.)	Loonsomquote	A
Totaal bedrijven	36.718	27.238	62.704	0,742	1,0870
Landbouw	2.821	1.983	2.023	0,703	1,3527
Bouwnijverheid	3.600	3.094	1.449	0,859	1,2954
Industrie	14.662	10.951	21.585	0,747	1,1278
Diensten	15.635	11.210	37.647	0,717	0,9902

Tabel 2. Cumulatie van investeringen volgens eigen schatting en volgens het CBS (in mln. gld.)

	Totaal bedrijven	Landbouw	Bouwnijver- heid	Industrie	Diensten
Geschat kapitaal in 1950	22.583	2.197	412	6.924	11.963
Geschat kapitaal in 1965	83.306	4.406	1.825	27.788	48.607
Geschatte cumulatie van investeringen	60.723	2.209	1.413	20.869	36.649
Cumulatie van investeringen volgens CBS	61.270	1.940	1.437	21.036	36.857

Tabel 3. Kapitaal in vaste activa voor totaal bedrijven, in prijzen 1952 (in mrd. gld.)

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
CBS (Statistische en econometrische onderzoeken, 3e kwartaal 1960)	31,6	32,5	33,2	34,1	35,8	38,0	40,9	43,6	45,4
Alternatieve schatting	28,2	29,7	30,9	32,7	35,0	38,0	41,7	45,4	48,2

Een nieuwe methode van meting van de kapitaalgoederenvoorraad met behulp van de produktiefunctie

Het uitgangspunt is een constante functionele inkomensverdeling. Dit betekent dat de daarbij behorende produktiefunctie van het type als die van Cobb en Douglas in lopende prijzen.

$$Y = A L^\alpha K^{1-\alpha} \quad (2)$$

Hierbij weerspiegelen α en $1-\alpha$ de functionele inkomensverdeling en is A een constante, L de loonsom en de kapitaalgoederenvoorraad, beide in lopende prijzen.

De „eerste verschillen” van vergelijking (2) leveren bij benadering een schatting op voor A . De α , Δy , ΔL en de investeringen I (in lopende prijzen) zijn namelijk bekend. Dit komt neer op de relatie:

$$Y_t - Y_{t-s} = A [L_t - L_{t-s}]^\alpha \cdot [K_t - K_{t-s}]^{1-\alpha} \quad (3)$$

Hierbij kan s één of meer jaren omvatten. Gekozen werd voor de „approach”, s over de gehele beschouwde periode, en wel de periode 1950-1965, te nemen. Voor het totaal en sub-totalen werden de uitkomsten verkregen, die vermeld staan in tabel 1.

(I.M.)

Met de gevonden grootte voor A , werd door middel van (2) het kapitaal als volgt uit de vergelijking geschat:

$$K_t = A^{\frac{-1}{1-\alpha}} \left(\frac{Y_t}{L_t} \right)^{\frac{1}{1-\alpha}} \quad (4)$$

Schatting van K voor het tijdstip $t = 1965$ en voor tijdstip $t-s = 1950$, en vervolgens de laatste van de eerste afgetrokken, leidde tot de cumulatie van investeringen, zoals staat aangegeven in tabel 2.

Tabel 2 illustreert: 1. de bruikbaarheid van de „approach”; 2. een cumulatie van de investeringen welke enkele malen groter is dan het geschatte kapitaal in het beginjaar 1950 (landbouw uitgezonderd).

Dit laatste heeft geleid tot de overweging, de nieuwe kapitaalschattingmethode volgens de vergelijkingen (2), (3) en (4) alleen toe te passen voor de schatting van het kapitaal over één enkel jaar, met name het beginjaar 1950, en het kapitaal voor de latere jaren te verkrijgen door daarbij de netto-investeringen op te tellen (de „perpetual inventory”-methode).

Door cumulatie van de investeringen komen op deze wijze eventuele onnauwkeurigheden in recente jaren grotendeels op rekening van de betrouwbaarheid van de geraadpleegde investeringen, terwijl voorts wordt gewaarborgd dat de kapitaalramingen consistent zijn met de aanwezige statistische cijfers over de investeringen. Qua methode is het dus een tussenoplossing die hier wenselijk wordt geacht. Deze methode is toe te passen voor kapitaalramingen in: a. *constante prijzen*, b. *lopende prijzen*.

In constante prijzen dienen bij het geraamde kapitaal in 1950 (dat vanwege de gebruikte grootheden in de produktiefunctie luidt in prijzen van 1950) de investeringen te worden opgeteld in prijzen van 1950. Vanuit deze reeks is een kapitaalreeks in constante prijzen voor elk gewenst basisjaar te verkrijgen.

N.V. SLAVENBURG'S BANK
HOOFDKANTOOR ROTTERDAM

Alle bankzaken
65 vestigingen
in Nederland

Affiliatie te New York

Tabel 4. Consistente schatting van het kapitaal in vaste activa in mln. gld. (in prijzen van 1952) a)

	Industrie	Steen- kool- mijnen	Overige mijn- bouw	Voedingsmiddelen		Genot- middelen	Textiel	Kleding en schoeisel	Papier	Chemie incl. olieraffi- naderijen	Metalen
				dierlijke	overige						
1950	9.131	903	327	233	826	238	661	288	212	1.002	1.895
1951	9.812	858	318	273	908	242	740	294	252	1.172	2.036
1952	10.291	823	307	282	899	243	763	284	273	1.251	2.211
1953	10.791	786	296	302	894	242	802	290	288	1.332	2.408
1954	11.548	801	299	317	908	254	866	300	316	1.514	2.566
1955	12.592	817	285	352	956	277	938	339	354	1.653	2.848
1956	13.914	849	282	398	1.025	307	1.033	386	434	1.894	3.260
1957	15.165	857	282	435	1.073	334	1.101	404	489	2.122	3.642
1958	15.944	857	292	455	1.105	363	1.123	408	517	2.277	3.873
1959	16.816	850	295	488	1.156	373	1.151	428	539	2.494	4.087
1960	18.048	831	272	519	1.223	390	1.183	444	570	2.795	4.403
1961	19.482	810	251	559	1.309	417	1.242	469	623	3.151	4.865
1962	21.088	818	245	611	1.460	450	1.296	505	745	3.401	5.327
1963	22.709	825	244	661	1.618	488	1.317	539	854	3.769	5.716
1964	24.951	813	508	710	1.776	535	1.373	589	889	4.177	6.192
1965	27.206	798	718	744	1.940	582	1.406	625	906	4.681	6.593
1966	29.763	773	966	807	2.090	649	1.432	644	930	5.457	7.065
1967	32.367	767	1.167	866	2.250	719	1.451	660	950	6.198	7.578
1968	35.111	763	1.361	927	2.425	781	1.474	674	965	6.950	8.116

	Open- bare nutsbe- drijven	Overige industrie	Industrie incl. bouw- nijver- heid	Bouw- nijver- heid	Diensten	Handel	Verkeer	Overige diensten	Land- bouw	Totaal bedrij- ven
1950	1.697	849	9.678	547	15.678	1.390	4.289	9.999	2.802	28.158
1951	1.814	905	10.365	553	16.446	1.365	4.426	10.655	2.875	29.686
1952	2.054	901	10.844	553	17.194	1.321	4.566	11.307	2.895	30.933
1953	2.218	933	11.397	606	18.321	1.331	4.773	12.217	2.942	32.660
1954	2.401	1.006	12.232	684	19.739	1.421	5.148	13.170	3.037	35.008
1955	2.621	1.152	13.383	791	21.495	1.656	5.724	14.115	3.145	38.023
1956	2.760	1.286	14.833	919	23.615	1.869	6.453	15.293	3.229	41.677
1957	3.052	1.374	16.145	980	26.016	1.996	7.418	16.602	3.278	45.439
1958	3.239	1.435	16.965	1.021	27.959	2.076	8.057	17.826	3.299	48.223
1959	3.464	1.491	17.926	1.110	30.176	2.245	8.746	19.185	3.370	51.472
1960	3.832	1.586	19.217	1.169	32.700	2.518	9.669	20.513	3.452	55.369
1961	4.065	1.721	20.747	1.265	35.160	2.849	10.479	21.832	3.594	59.501
1962	4.321	1.909	22.484	1.396	37.525	3.200	11.198	23.127	3.720	63.729
1963	4.610	2.068	24.266	1.557	39.746	3.569	11.708	24.469	3.853	67.865
1964	5.106	2.283	26.648	1.697	42.533	4.027	12.053	26.453	4.090	73.271
1965	5.699	2.514	29.057	1.851	45.654	4.528	12.462	28.664	4.331	79.042
1966	6.267	2.683	31.768	2.005	49.063	4.999	13.050	31.014	4.587	85.418
1967	6.923	2.838	34.538	2.171	52.923	5.521	13.618	33.784	4.858	92.319
1968	7.633	3.042	37.480	2.369	57.366	6.188	14.256	36.922	5.158	100.004

a) De cijfers na 1965 behelzen niet meer dan een tentatieve poging de cijferreeks voort te zetten. De onbekende afschrijvingspercentages zijn voor dit doel door extrapolatie gevonden, ten einde de netto-investeringen te kunnen vaststellen en te kunnen cumuleren.

In lopende prijzen wordt de raming van de kapitaalreeks verkregen door de reeks in constante prijzen te infleren met de investeringsprijsindex.

Vooralsnog is alleen het kapitaal in *constante prijzen* geraamd. Een vergelijking van deze uitkomsten met die van het CBS is voor de periode 1950-1958 (alleen voor deze periode zijn CBS-gegevens voorhanden) voor het macro-totaal (CBS geeft geen uitsplitsingen) te trekken. De vergelijking van de uitkomsten staat in tabel 3.

De hier met de nieuwe methode berekende kapitaalreeksen tegen constante prijzen uitgesplitst naar sectoren en bedrijfstakken staan in tabel 4 vermeld.

Samengevat komt het voorgaande erop neer dat: a. de lineair-homogene produktiefunctie van Cobb en Douglas is gebruikt; b. deze produktiefunctie tot goed bruikbare resultaten heeft geleid, hetgeen is gebleken bij vergelijkingen met CBS-cijfers; c. de produktiefunctie

alleen is benut voor de raming van het kapitaal in het uitgangsjaar 1950 (voor latere jaren is het kapitaal door cumulatie van netto-investeringen gevonden).

Opgemerkt wordt dat de hier gevolgde methodiek alleen onder voorbehoud toepasbaar is, met name indien: 1. van de substitutie-elasticiteit tussen de factorinputs geen invloed uitgaat (implicatie van de gebruikte produktiefunctie van Cobb en Douglas); 2. winstmaximering het gedragspatroon is van de ondernemers (implicatie van de gebruikte lineair-homogene vorm van de functie); 3. de „embodied” technische ontwikkeling geen overheersende rol speelt (implicatie van de gebruikte „perpetual inventory”-methode).

Deze beperkingen illustreren de wenselijkheid van verder onderzoek op dit gebied. De bereikte resultaten zijn dan ook als tentatief te beschouwen.

J. A. Wartna

Regionale inkomens- en prijselasticiteiten van de Belgische buitenlandse handel

F. J. CLAVAUX
DR. D. VAN DER WERF

In aansluiting op een studie van Houthakker en Magee¹⁾ over prijs- en inkomenselasticiteiten in de internationale handel heeft P. de Grauwe in *ESB* van 22 december 1971 een onderzoek ingesteld naar deze elasticiteiten in de handel van België met zijn voornaamste handelspartners. De wijze waarop dit is geschied en de daarbij verkregen resultaten hebben ons aanleiding gegeven tot enkele kritische opmerkingen, met name ten aanzien van de volgende punten:

- a. de econometrische aanpak van het probleem;
- b. de betrouwbaarheid van het statistische materiaal, in het bijzonder de prijsreeksen;
- c. de bruikbaarheid van de gevonden resultaten.

a. Econometrische aanpak

1. De gevonden correlatiecoëfficiënten van de diverse regressievergelijkingen zijn in het algemeen vrij hoog. In dit geval impliceert dit nog niet dat men mag besluiten tot het bestaan van een stochastische samenhang. Enkele der grootheden die deze correlatiecoëfficiënten bepalen, namelijk invoer en inkomen, vertonen over de waarnemingsperiode een sterk stijgende trend, die samenhangt met de sterke economische groei in de naoorlogse jaren (gedeeltelijk als herstel op het lage uitgangsniveau als gevolg van die oorlog) en de daarmee ook verband houdende forse handelscreatie. Er bestaat geen bezwaar tegen om de verhouding tussen de stijgingstempo's van beide reeksen met behulp van een regressieberekening vast te stellen. Het bestaan van een empirische samenhang was echter van tevoren bekend. De regressie-analyse, zoals de schrijver die toepast, lijkt niet de doelmatigste

methode om tot conclusies te komen ten aanzien van het bestaan van een oorzakelijke samenhang.

2. De wijze waarop de schrijver zijn conclusies trekt uit de standaardfouten van de gevonden regressiecoëfficiënten is weinig overtuigend. Hij stelt namelijk:

„Uit de resultaten van tabel 1 blijkt dat de schattingen van de inkomens-elasticiteiten zeer significant zijn, de schattingen van de prijselasticiteiten daarentegen teleurstellend, met uitzondering van de export- en importrelaties naar en van de Verenigde Staten. De „Durbin-Watson statistics” zijn over het algemeen laag, hetgeen dus wijst op het bestaan van positieve autocorrelatie”.

Het valt aan te nemen dat de schrijver bedoelt: autocorrelatie in de storingsterm. Het zal hem echter niet onbekend zijn dat de formules van de gewone correlatierekening in dat geval niet mogen worden toegepast, omdat de parameters verkeerd kunnen worden vastgesteld. De combinatie van uitgesproken autocorrelatie in de storingen en in de verklarende reeksen maakt de uitkomsten zelfs onbruikbaar, aangezien de standaardfouten, indien correct berekend, zeer groot kunnen worden²⁾.

In dit licht bezien doet de wijze waarop de F-toets bij tabel 1 wordt uitgevoerd wat kinderlijk aan. Deze bezwaren gelden in mindere mate voor de tabellen 3 en 4, waar de DW-ratio's dicht bij de 2 liggen. De reeksen waaruit de gegevens van deze tabellen berekend zijn, omvatten niet meer dan 9 waarnemingen, een periodelengte die erg kort is om op basis van de residuen iets te weten te komen over het gedrag van de storingsterm.

3. Indien er aanleiding bestaat om de gekozen methode te verwerpen

voor de vaststelling van de causale samenhang tussen handel en inkomen, dan behoeft men zich ook niet te verbazen over de vreemde coëfficiënten die voor de prijselasticiteiten worden waargenomen (zie onder bruikbaarheid).

4. Ten aanzien van de specificatie kan nog worden opgemerkt dat de ervaring — en de logica — leert dat de in- en uitvoercijfers met enige vertraging op de prijsveranderingen reageren³⁾. Bij de internationale handel kan het enige jaren duren voordat de reactie volledig is uitgewerkt. Met dit verschijnsel is geen rekening gehouden.

b. Betrouwbaarheid

Aan de statistische betrouwbaarheid van de gebezigde prijsvariabelen kan met name om de volgende redenen worden getwijfeld:

1. de algemeen gebruikelijke methode van vaststelling der in- en uitvoerprijsindices op basis van „unit-values” kan niet anders dan tot vrij onnauwkeurige resultaten leiden;

2. de hier vergeleken reeksen hebben op duidelijk verschillende goederenpakketten betrekking (de Belgische invoer bevat bijv. veel meer grondstoffen en voedingsmiddelen dan de uitvoer);

3. de invoerprijsindices zijn op cif-basis, de uitvoerprijsindices op fob-basis;

¹⁾ Income and Price Elasticities in World Trade, in *Review of Economics and Statistics*, mei 1969.

²⁾ Vgl. J. Johnston, *Econometric Methods*, New York, 1960, blz. 191.

³⁾ Zie o.m. Helen B. Junz en Rudolf R. Rhomberg, *Prices and Export Performance of Industrial Countries 1953-1963*, IMF Staff Papers no. 2, juli 1965.

4. er is geen rekening gehouden met mutaties in invoerrechten;

5. de groothandelsprijsindices zijn qua pakketsamenstelling onvergelykbaar met de internationale handel.

c. Bruikbaarheid

De uitkomsten t.a.v. de prijselasticiteiten zijn in de helft van de gevallen positief. O.i. is dit een consequentie van de gekozen specificatie alsmede van de gebruikte tijdreeksen.

Wat de berekende inkomenselasticiteiten betreft, blijken deze zeer hoge waarden op te leveren, althans indien men ze vergelijkt met de historische longterm-waarde die ergens tussen 1 en 1,5 ligt⁴⁾. Voor de jaren 1950-1958 bedraagt het gemiddelde van de 28 door De Grauwe berekende inkomenselasticiteiten 2,2 en voor de periode 1959-1967, 2,0.

In laatstgenoemde periode blijken deze elasticiteiten van de Belgische in- en uitvoer met de andere EEG-landen (excl. Nederland), zelfs nog belangrijk hogere waarden op te leveren namelijk gemiddeld bijna 3, terwijl die m.b.t. de handel met de andere genoemde landen (Nederland, Engeland, de Verenigde Staten en Zweden) gemiddeld de helft lager uitvallen. De bekende verklaring⁵⁾ hiervoor ligt in de invloed van de inwerkingtreding van de EEG in 1959 waardoor de onderlinge handel tussen de lidstaten sterk is toegenomen.

NASCHRIFT

In ons antwoord op de kritiek geuit door Clavaux en Van der Werf naar aanleiding van een artikel gepubliceerd in dit tijdschrift zullen we de door hen geformuleerde opmerkingen één voor één behandelen.

a. De econometrische aanpak van het probleem

1. De interpretatie van de determinatiecoëfficiënten (R^2).

De eerste opmerking die Clavaux en Van der Werf maken, geeft ons de indruk dat een open deur wordt ingetrapt. Het is immers evident dat een hoge determinatiecoëfficiënt nog geen causaliteit betekent. We hebben daarom ook nergens in ons artikel

Dat de Belgisch-Nederlandse handel hiervan niet heeft geprofiteerd, doch zelfs relatief is vertraagd is toe te schrijven aan de omstandigheid dat deze landen lang voordien in het kader van de Benelux hun onderlinge invoerrechten hadden afgeschaft en ook anderszins hun handel hadden geliberaliseerd; door de EEG werd een groot deel van deze onderlinge preferenties teniet gedaan.

In de jaren 1950 heeft zich eveneens een proces van handelscreatie afgespeeld, dat onder meer werd bepaald door een algemene liberalisatieprocedure t.a.v. de intra-West-europese handel en de invoer uit Noord-Amerika en door autonome handelsbevorderende maatregelen, waarvan de belangrijkste waren de halvering van de West-Duitse invoertarieven in 1956 en 1957.

Hierdoor wordt bevestigd dat De Grauwe geen eigenlijke inkomenselasticiteiten heeft berekend, maar slechts empirische verhoudingscijfers tussen invoer en nationaal inkomen voor bepaalde landen in een bepaalde periode. Deze uitkomsten blijken nauwelijks door de samenstelling van de betrokken goederenpakketten te worden bepaald, zoals wordt gesuggereerd, doch overwegend door processen van handelscreatie in de jaren vijftig en van handelscreatie te zamen met handelsverschuiving in de jaren zestig.

De onwaarschijnlijkheid van de gevonden resultaten moge tenslotte blijken uit de uitkomst, welke schrijver

het bestaan van een hoge determinatiecoëfficiënt als bewijs van causaliteit ingeroepen. Wat meer is, we zouden Clavaux en Van der Werf erop willen wijzen dat onze studie er niet op gericht is na te gaan wat het *aandeel* is van de inkomenswijzigingen in de verklaring van import- en exportwijzigingen. Het doel was eerder, gegeven dat inkomenswijzigingen een invloed uitoefenen op import- en exportwijzigingen (en welke empirisch onderzoek heeft deze hypothese weerlegd?), te analyseren van welke aard deze invloed is en in welke mate ze significant is. En tenslotte zullen we Clavaux en Van der Werf erop attent maken dat aangezien slechts één van de verklarende variabelen een trendmatig verloop kent (zodat geen problemen met multicollineariteit rijzen) de schattingen van de regressiecoëfficiënten niet

in zijn „Besluit” releveert, namelijk dat „sinds 1959 de goederen die België uit de Verenigde Staten importeert een hogere inkomenselasticiteit hebben dan de goederen die België exporteert naar de Verenigde Staten”. Het is een erkend feit dat grondstoffen een lagere inkomenselasticiteit hebben dan gereed produkt. Men kan zich in dit verband afvragen hoe bovenstaande conclusie te rijmen is met de omstandigheid dat de Belgische invoer uit de Verenigde Staten voor de helft uit grondstoffen en voedingsmiddelen bestaat en de Belgische uitvoer naar de Verenigde Staten voor minder dan 5% op deze produkten met een lage inkomenselasticiteit betrekking heeft.

Het doet tenslotte geforceerd aan als De Grauwe concludeert dat „België vóór 1959 zijn handel met Duitsland, Nederland en Italië slechts in evenwicht kon houden door een tragere groei van zijn inkomen ten opzichte van het inkomen in elk van deze drie landen”.

F. J. Clavaux
D. van der Werf

⁴⁾ Zie o.m. A. Maizels, *Industrial Growth and World Trade*, 1963.

⁵⁾ Zie o.m. F. J. Clavaux *The import-elasticity as a yard stick for measuring trade creation*, *Economia Internazionale*, november 1969.

beïnvloed worden door deze trend.

2. We komen meteen aan het tweede punt. Indien wij Clavaux en Van der Werf goed begrepen hebben bedoelen ze dat de standaardfouten van de regressiecoëfficiënten onderschat zijn. Wij sluiten hier natuurlijk bij aan. Het is welbekend dat de autocorrelatie in de storingsterm tot gevolg heeft dat de gewone kleinste kwadratenmethode (GKK) de standaardfouten onderschat. Het moge echter aangestipt worden, dat ten eerste de GKK-schatters hun eigenschap van zuiverheid („unbiasedness”) bewaren indien er autocorrelatie is in de storingsterm¹⁾, en ten

¹⁾ Zie bijv. C. Christ, *Econometric Models and Methods*, New York, 1966, blz. 366, of H. Theil, *Economic Forecast and Policy*, Amsterdam, 1965, blz. 219 e.v.

tweede het feit dat de standaardfouten onderschat zijn, nog niet tot de conclusie kan leiden dat de uitkomsten „onbruikbaar” zijn zoals Clavaux en Van der Werf voorhouden. Immers bij nadere analyse van de verhouding tussen de geschatte inkomenselasticiteiten en de corresponderende standaardfouten in de tabel constateren wij dat de laatst genoemde gemiddeld tussen 10 en 20 maal kleiner zijn dan de inkomenselasticiteiten. Zelfs bij gevoelige onderschatting van de standaardfouten (bijv. indien de geschatte standaardfouten gemiddeld slechts 20% van de echte standaardfouten zouden zijn) zouden de geschatte inkomenselasticiteiten nog altijd significant blijven. Dat de geschatte standaardfouten waarschijnlijk groter zijn dan 20% van de echte standaardfouten blijkt uit een vergelijking met de standaardfouten in de tabellen 3 en 4. Uit deze tabellen komt tot uiting dat, ondanks de kleinere steekproef²⁾, het verdwijnen van de autocorrelatie de standaardfouten slechts 3 à 4 maal verhoogt.

Clavaux en Van der Werf hebben nog een vriendelijk woord van kritiek over voor de F-toets, weergegeven in tabel 2. Omdat het waarom van hun afkeer voor deze test niet wordt uiteengezet, kunnen we hen ook moeilijk een antwoord bieden.

Tot slot van deze paragraaf kan worden opgemerkt dat indien de inkomenselasticiteiten die we in onze studie verkrijgen overschat zijn, dan is het om andere redenen dan de gene aangeduid door Clavaux en Van der Werf. Het kan namelijk zijn dat een variabele die belangrijk is in de verklaring van de import en export niet werd opgenomen in de regressie, en dat deze variabele sterk positief gecorreleerd is met de inkomensvariabele. Indien dit het geval is dan zijn de inkomenselasticiteiten overschat³⁾. Zulk een variabele zou de tendens tot liberalisatie van de handel kunnen zijn. Het zou interessant zijn in dit verband een verdere studie te ondernemen. We mogen echter niet uit het oog verliezen dat het kwantificeren van deze variabele op belangrijke moeilijkheden zou stuiten (tenminste indien we verder willen gaan dan het gebruik van dummy-variabelen).

We willen er hier ook op wijzen dat het belang van onze schattingen niet zozeer ligt in de absolute waarden die we verkrijgen voor de inkomenselasticiteiten, doch eerder in de verschillen die we constateren tussen

	Percentage van de import uit de EEG		Percentage van de export naar de EEG	
	1959	1968	1959	1968
Grondstoffen en voedingsmiddelen (0 tot 4 van de SITC)	34	26	23	18
Chemie, machines en transportmaterieel (5 en 7 van de SITC)	35	40	19	27
Halfafgewerkte fabrikaten (6 van de SITC)	22	23	53	45
Overige (8 en 9 van de SITC)	9	11	5	10

deze elasticiteiten bij de import en de export en in de verschuivingen die in deze elasticiteiten optreden over de geanalyseerde periode.

b. De aangewende prijsreeksen

De kritiek die Clavaux en Van der Werf uitoefenen i.v.m. de gebruikte prijsreeksen klinkt ons vertrouwd toe. Het is de klacht van elke onderzoeker die met prijsreeksen van de internationale handel werkt. De bestaande prijsstatistieken op aggregatief niveau zijn inderdaad deficiënt in elk opzicht. Om die reden hebben we ook in ons artikel slechts één enkele conclusie willen trekken uit de geschatte prijselasticiteiten, namelijk dat een verdere gedetailleerde studie noodzakelijk is om tot een beter inzicht te komen in de invloed van de prijsvariabelen op de handelsstromen. Clavaux en Van der Werf schijnen tot dezelfde conclusie te zijn gekomen.

c. De interpretatie van de resultaten

In hun laatste reeks kritische opmerkingen geven Clavaux en Van der Werf een interessante uiteenzetting over het belang van handelscreatie in de naoorlogse periode. De auteurs specificeren echter nergens wat met handelscreatie wordt bedoeld. Het zal hen zeker niet onbekend zijn dat het begrip handelscreatie een zeer ruim begrip is. Buiten de betekenis die door Viner werd gegeven in een statische context, kan handelscreatie ook worden gezien als het gevolg van een aantal dynamische factoren resulterende uit de oprichting van een douane-unie. Zo leidt bijv. het bestaan van een ruimere markt tot grotere schaalvoordelen voor de ondernemingen en gewoonlijk tot een snellere expansie van deze sectoren die berusten op massaproductie. Het bestaan van een

ruime markt verhoogt de intensiteit van de competitie en zodoende verandert het de industriële structuren zelf. Het is duidelijk dat in deze gevallen de handelscreatie gepaard gaat met belangrijke verschuivingen in de goederenstructuur van de import en de export van een land, deelnemend aan de douane-unie.

Dat de goederenstructuur van de Belgische import en export met de andere EEG-landen een belangrijke verschuiving heeft ondergaan blijkt uit de tabel, die het aandeel van verschillende goederencategorieën in het totale Belgische import- en exportpakket weergeeft voor de jaren 1959 en 1968⁴⁾.

Het is precies deze gewijzigde goederenstructuur die we als de belangrijkste factor hebben aangeduid om de verschuivingen in de regionale inkomenselasticiteiten te verklaren. Het lijkt ons dan ook ten zeerste verwonderlijk dat Clavaux en Van der Werf besluiten dat de resultaten van onze schattingen „nauwelijks door de samenstelling van de betrokken goederenpakketten worden bepaald, zoals wordt gesuggereerd, doch overwegend door processen van handelscreatie in de jaren 50 en van handelscreatie te zamen met handelsverschuivingen in de jaren 60”. Het zal de lezer duidelijk zijn dat handelscreatie niet in tegenstelling staat tot wijzigingen in de goederenstructuur voor een land als België. We vragen ons zelfs af of het in dit geval zin heeft beide van elkaar te scheiden.

²⁾ Een vermindering van de grootte van de steekproef uit eenzelfde populatie heeft over 't algemeen tot gevolg dat de geschatte standaardfouten verhogen.

³⁾ Zie bijv. C. Christ, op. cit., blz. 388.

⁴⁾ Het is duidelijk dat deze tabel slechts een ruw inzicht geeft van de veranderingen in de goederenstructuur van de Belgische handel. Een meer gedetailleerde studie zou deze veranderingen waarschijnlijk nog beter in het licht brengen.

Om op de „onwaarschijnlijkheid” te wijzen van de gevonden resultaten i.v.m. de geschatte regionale inkomenselasticiteiten van België maken Clavaux en Van der Werf een vergelijking tussen deze schattingen voor de handel met de V.S. en het aandeel van grondstoffen in het Belgische import- en exportpakket met de V.S. Ze constateren dat „de Belgische invoer uit de V.S. voor 50% bestaat uit grondstoffen en voedingsmiddelen en de Belgische uitvoer naar de V.S. voor minder dan 5% op deze produkten met een lage inkomenselasticiteit betrekking heeft”. Om te beginnen slaan deze cijfers op de periode vóór 1960 (het jaar waarop hun cijfers betrekking hebben, wordt door Clavaux en Van der Werf verzwegen). Sindsdien is het aandeel van de grondstoffen en voedingsmiddelen gestadig gedaald. In 1968 bedroeg dit 37% van de Belgische invoer uit de V.S. Deze percentages geven daarenboven slechts een zeer onvolledig beeld van de goederenstructuur van de Belgische handel met de V.S. Bij nadere analyse blijkt bij voorbeeld dat 66% van de Belgische export naar de V.S. in 1968 bestond uit de halfafgewerkte fabrikaten (vooral metalen en

textiel) van de goederencategorie 6 van de SITC, terwijl het Belgisch importpakket vanuit de V.S. slechts 20% van deze produkten bevat. Anderzijds maakten chemische produkten (nr. 5 van de SITC) en de machines en transportmaterieel (nr. 7 van de SITC) slechts 16% uit van het Belgisch exportpakket naar de V.S., terwijl deze produkten 36% uitmaakten van het Belgisch invoerpakket uit de V.S.

Welnu het is welbekend dat de inkomenselasticiteiten van de importvraag naar metalen en textielgoederen relatief klein zijn, terwijl de inkomenselasticiteiten van de vraag naar chemische produkten, machines en transportmaterieel veel groter zijn. Maizels⁵⁾ vindt bijv. voor deze laatste drie groepen inkomenselasticiteiten van resp. 1,48; 1,47 en 2,48⁶⁾; tegenover 0,79 voor metalen en —0,22 voor textielprodukten. In het licht van deze gegevens lijkt onze bevinding dat in de jaren 60 de inkomenselasticiteit van de Belgische export naar de V.S. lager was dan de inkomenselasticiteit van de Belgische import vanuit dit land, niet meer zo „onwaarschijnlijk”.

Tot slot blijken Clavaux en Van der Werf moeilijkheden te hebben

met onze conclusie dat België vóór 1959 zijn handel met West-Duitsland, Nederland en Italië slechts in evenwicht kon houden door een tragere groei van zijn inkomen t.o.v. het inkomen in elk van deze drie landen. Het zal Clavaux en Van der Werf zeker niet onbekend zijn dat België in de jaren 50 een typische trage-groei-economie kende, hetgeen in nauw verband stond met het tamelijk grote belang van de traditionele sectoren in zijn industriële produktie. In die zin was de Belgische economie vergelijkbaar met de Britse economie. En zoals in deze laatste werd de handelsbalans als een belangrijke „constraint” ervaren voor een snellere economische groei. Deze constatering komen volledig overeen met de door ons geschatte regionale inkomenselasticiteiten van België.

P. de Grauwe

⁵⁾ Maizels, *Industrial Growth and World Trade*, Cambridge, 1963, blz. 181. De schattingen zijn gebaseerd op de periode 1899-1955 en geven per capita elasticiteiten.

⁶⁾ Exclusief personenvervoertuigen, waarvoor Maizels 1,81 vindt.

Maatschappijspiegel

Welzijn als beroep

DR. A. PEPER

Deze maand is — in Amsterdam en Den Haag — een aantal internationale congressen gehouden over de plaats en betekenis van de welzijnszorg. Beroepskrachten, zoals beleidsfunctionarissen, docenten en welzijnswerkers, uit een groot aantal landen zijn bijeen geweest om — zoals dat heet — zich te bezinnen op de bijdrage die het welzijnswerk als professionele activiteit kan leveren aan ontwikkelingen in de samenleving die het welzijn bevorderen. Dat is rijkelijk vaag, maar het is niet anders. Zeker bij een onderwerp als welzijn („social welfare”) is de kans levensgroot dat dergelijke

congressen massale demonstraties van misverstanden worden. De verschillen tussen de landen zijn op het punt van de welzijnszorg zó groot dat een zinnige discussie over gemeenschappelijke problemen nauwelijks mogelijk is. Toch zijn er de laatste jaren, hier en elders, discussies aan de gang die vanuit gelijksoortige probleemstellingen gevoed worden¹⁾.

Beperken we ons tot de geïndustrialiseerde wereld, dan zien we dat in bijna alle landen — hier meer, daar minder — het welzijnswerk een crisis doormaakt. Mensen die van het welzijnswerk hun beroep hebben ge-

maakt — maatschappelijk werkers, vormingsleiders, werkers in de geestelijke volksgezondheid, de kinderbescherming, de reclassering e.d. — beginnen zich in toenemende mate af te vragen welk nut (effect) hun werk heeft. Mensen die op de andere manier hulp behoeven worden

¹⁾ Een enkel voorbeeld uit West-Europa. Voor Engeland: William A. Robson en Bernard Crick (eds.), *The future of the social services*, A Pelican Original, Harmondsworth, 1970; voor Frankrijk kan verwezen worden naar het speciale nummer van *Esprit*, april-mei 1972, getiteld: *Pourquoi le travail social?*

door de welzijnswerkers „opgelapt”, doch blijken dikwijls moeilijk van hun problemen verlost te kunnen worden. Naast de „recidivisten” worden welzijnswerkers geconfronteerd met een wassende stroom van nieuwe gevallen (in het vakjargon cliënten genaamd), die hun het gevoel geeft tegen de bierkaai te vechten. Zij beginnen zich af te vragen welke situaties en processen hiervoor verantwoordelijk gesteld moeten worden. En komen dan onvermijdelijk terecht bij de totale samenleving, die kennelijk steeds weer en steeds meer cliënten „produceert”. Uitgaande van de stelling dat bijna alle westerse maatschappijen met soortgelijke problemen worstelen — grof aangeduid: industrialisatie, verstedelijking, hoge welvaart gecombineerd met het achterblijven van grote groepen (gedepriiveerden in het jargon) e.d. — is het niet verwonderlijk dat welzijnswerkers uit verschillende landen gemeenschappelijke gesprekstof hebben.

Vroeger, toen we welzijnswerk nog maatschappelijk werk noemden, zijn er ook discussies geweest over de vraag of menselijke nood in de eerste plaats moest worden toegeschreven aan de feiten van een maatschappelijk systeem of dat hij toch vooral gezocht moest worden in het falen van individuen. Interessant is nu te constateren dat, gemeten aan concrete maatregelen, beide standpunten gehonoreerd zijn. Aan de ene kant zijn er de maatregelen die, met name in economische zin, ervoor hebben gezorgd dat een ieder verzekerd is van een minimum aan inkomen bij een tijdelijke of permanente afwezigheid in het arbeidsproces. Ziekteverzekeringen, ouderdomsvoorzieningen, bijstandsregelingen, invaliditeitsuitkeringen enz. zorgen ervoor dat althans de ernstige materiële gevolgen van uitschakeling worden opgevangen. Aan de andere kant bestaan er voorzieningen in de sfeer van het maatschappelijk werk, die erop gericht zijn persoonlijke problemen op te lossen. De overeenkomst tussen beide vormen van hulp is dat zij zijn uitgegroeid tot een recht, dat door de samenleving is erkend. Het verschil is echter dat sociale voorzieningen en wetgeving een generieke werking hebben, terwijl het maatschappelijk werk specifiek individu-gericht is.

Dit heeft tot gevolg gehad dat, toen we het ons economisch konden veroorloven, specialisten in te zetten voor individuele hulpverlening, deze

hulp werd opgezet vanuit de gedachte dat een individu-gerichte aanpak de meest adequate vorm van helpen was. De sociale wetgeving corrigeerde immers het maatschappelijk systeem. En de caritas van de gegoede burgerij werd vervangen door een in steeds sterkere mate door de overheid gesubsidieerd systeem van individuele hulpverlening. Daarbij moet worden aangetekend dat een belangrijk deel van het uitvoerende werk op dat vlak nog immer gedragen wordt door een uit de vroegere caritas stammend systeem van particuliere organisaties. Een ander gevolg is geweest dat het maatschappelijk werk zich sterk heeft geïsoleerd van wat er elders in de maatschappij aan ontwikkelingen aan de gang was²⁾. Dit werd onder meer bevorderd door de opleiding voor maatschappelijk werker te richten op de problematiek van individuen (het zgn. „case work”), m.a.w. door de professionalisering én het streven naar eigenstandigheid (maatschappelijke erkenning) te enten op deze benadering. De vrijwillige hulpverlening, of anders gezegd: de bijdrage van vrijwilligers, neemt door de professionalisering in betekenis af.

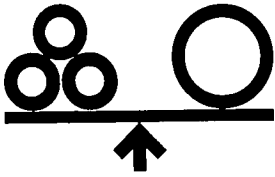
De laatste jaren zijn vele welzijnswerkers — de discussies in hun vakbladen leggen daar getuigenis van af — bezig om opnieuw te definiëren wat hun taak is. Zij vragen zich af of zij op de ingeslagen weg door moeten gaan. Er is inmiddels een omvangrijk apparaat ontstaan van welzijnsorganisaties — vooral door CRM en Volksgezondheid gesubsidieerd —, dat alleen door zijn omvang getoetst moet worden op effectiviteit. Peil ik de stemming in welzijnskringen goed, dan is er een groeiende twijfel te constateren over de effectiviteit van het werk. Sommigen gaan zo ver te stellen dat wanneer er geen ingrijpende sociaal-politieke maatregelen van preventieve aard worden genomen, de welzijnsorganisaties gedoemd zijn te verdrinken in de vloedgolf van werk. Zij zijn van mening dat het welzijnswerk aan de periferie van de samenleving opereert en derhalve onvoldoende gewicht in de schaal kan leggen om de oorzaken van het vele werk weg te nemen. Zij willen, zoals dat tegenwoordig heet, het welzijnswerk politiseren. Dit was in het algemeen ook de strekking van enkele welzijnsmanifestaties die vorig jaar zijn gehouden tegen het beleid van het eerste kabinet-Biesheuvel, dat in zijn bezuinigingsdrift ook fors het

mes zette in de welzijnssector. Het was ook een protest tegen de verstarde structuur van de welzijnszorg, die er mede de oorzaak van is dat het welzijnswerk in een maatschappelijk isolement vertoeft, d.w.z. weinig relaties onderhoudt met de rest van de maatschappij. Het belangrijke winstpunt van allerlei „alternatieve” initiatieven op welzijnsgebied is m.i. dat zij hebben aangetoond welke belangrijke rol vrijwilligers kunnen spelen in de hulpverlening. (Sosjale Joenit, Relase, JAC). Wel moet worden opgemerkt dat deze initiatieven met weinig welwillendheid door het beleid zijn tegemoetgetreden.

Het probleem waarvoor de welzijnssector staat is, enerzijds te zorgen dat er een levende band wordt gelegd met die sectoren van de maatschappij, die het cliëntenbestand leveren, anderzijds te zorgen dat waar zich individuele nood voordoet snel hulp wordt verleend. Dit impliceert een herdefiniëring van de sociale zorg. Het betekent meer concreet: het kappen van voorzieningen en hulpverlening die zichzelf overleefd hebben, het uitbreiden van voorzieningen op terreinen waar nieuwe behoeften zich manifesteren, het vereenvoudigen en toegankelijker maken van de, nu nog volmaakt onoverzichtelijke, organisatiestructuur en het aandragen van materiaal, dat de basis kan leveren voor sociaal-politieke maatregelen met een preventieve strekking. Dat daarbij ook de bij de wet geregelde sociale voorzieningen moeten worden betrokken spreekt vanzelf. Als ik goed ben ingelicht, kunnen de miljarden die daar jaarlijks worden uitbetaald een doelgerichte besteding vinden. Daarbij schaar ik mij niet — om misverstanden te voorkomen — bij degenen die nog steeds moeite hebben het grote goed van de sociale wetgeving door de keel te krijgen, wel bij degenen die menen dat de sociale voorzieningen bij voorrang moeten worden aangewend t.b.v. hen die door omstandigheden veroordeeld zijn tot een karig bestaan. Ondertussen wordt een krachtige aanpak van die omstandigheden steeds noodzakelijker; opdat welzijnszorg werkelijk een perifere aangelegenheid blijve.

Bram Peper

²⁾ Hierover bijv. mijn *Vorming van welzijnsbeleid*, Boom, Meppel, 1972, blz. 324-361, waarin ook suggesties voor veranderingen worden gegeven.

Deviezenbesluit in een nieuw jasje

DRS. A. D. DE JONG *

Vorige maand is bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediend een ontwerp van Wet inzake de financiële betrekkingen met het buitenland (korter: Wet financiële betrekkingen buitenland, of WFBB)¹⁾. Deze wet dient ter vervanging van het Deviezenbesluit 1945 en de Wet internationaal betalingsverkeer 1934. Het Deviezenbesluit is nog een overblijfsel van de direct na de bevrijding tot stand gekomen bijzondere wetgeving. Met de toenemende liberalisatie van het geld- en kapitaalverkeer lag het voor de hand, dat ook te zijner tijd het Deviezenbesluit aangepast zou moeten worden.

Positief systeem

De nieuwe wet gaat uit van een positief systeem, dat wil zeggen alles is toegestaan, tenzij het expliciet verboden wordt. Dit in tegenstelling tot het negatieve systeem van het Deviezenbesluit, waarbij alle financiële verkeer met het buitenland verboden was, tenzij hiervoor een vergunning was verleend. Nu was er kort na de oorlog alle reden om zuinig om te springen met de schaarse deviezenreserves. In deze situatie is een vergunningstelsel op zijn plaats.

Deze schaarste aan deviezen is in de loop der jaren echter verdwenen en de huidige toestand laat vrijwel het omgekeerde zien: men doet alle moeite om de buitenlandse valuta buiten de deur te houden. Toen de noodzaak om de deviezenreserves te beschermen afnam, en het financiële verkeer steeds meer werd geliberaliseerd, kwamen de bezwaren van een negatief systeem duidelijker naar voren. Het Deviezenbesluit werd steeds minder overzichtelijk. Naarmate er meer wordt vrijgesteld, groeit namelijk het aantal vergun-

ningen. Door de overgang naar een positief systeem wordt nu een einde gemaakt aan deze tegenstrijdigheid.

Internationale liberalisatie

In het kader van internationale afspraken (IMF, OESO, EG) is gaandeweg eerst het lopende verkeer (goederen, diensten, kapitaalopbrengsten) geliberaliseerd en vervolgens ook het kapitaalverkeer, hoewel dit laatste nog lang niet volledig. Binnen de EG wil men echter uiteindelijk komen tot een vrij kapitaalverkeer. Men kan zich afvragen of het dan nog zin heeft om een eigen deviezenwetgeving te handhaven. Als de economische en monetaire unie van de EG eenmaal tot stand is gekomen, is er inderdaad weinig plaats meer voor nationale regelingen, ook niet ten opzichte van derde landen. Zolang dit doel echter nog niet is bereikt, moeten de nationale regelingen over instrumenten kunnen beschikken om ongewenste geld- en kapitaalstromen te kunnen tegen gaan, zoals de recente gebeurtenissen hebben bewezen.

Het ingediende wetsontwerp heeft hoofdzakelijk betrekking op maatregelen ten aanzien van het kapitaalverkeer. Ingrijpen in het lopende verkeer ligt in normale tijden niet in de bedoeling. In buitengewone omstandigheden (oorlog, oorlogsgevaar, ook valutacrisis?) wil men echter wel dergelijke maatregelen kunnen nemen, maar dit zal in een aparte wet worden geregeld: de Noodwet financieel verkeer, die nog in voorbereiding is. In de praktijk is de grens tussen lopend en kapitaalverkeer echter moeilijk te trekken. Verschuivingen in het betalingspatroon bij het lopende verkeer (de bekende „leads” en „lags”) hebben het ka-

rakter van een kapitaalbeweging. Bij het toeristenverkeer kan zich iets dergelijks voordoen. De Franse en Italiaanse „toeristen”, die met koffers vol bankbiljetten naar het buitenland gingen, hadden bepaald te veel bij zich om de hotelrekening te betalen. Tegen deze mengvormen van lopend en kapitaalverkeer kunnen de autoriteiten op grond van de nieuwe wet wél blijven optreden.

Inhoud van de nieuwe wet

Het wetsontwerp bevat geen uitbreiding van de bestaande bevoegdheden. De mogelijkheden, die het Deviezenbesluit gaf, zijn alleen sterk ingekrompen en overzichtelijker gerangschikt binnen een beperkt aantal artikelen. De oorspronkelijke functie van het Deviezenbesluit, namelijk de bescherming van de monetaire reserves, heeft met de jaren plaatsgemaakt voor een andere, en wel het ondersteunen en beschermen van het binnenlandse monetaire beleid. De opzet van het ontwerp voor de nieuwe wet onderstreept deze ontwikkeling.

De artikelen kunnen in drie groepen worden ingedeeld: bescherming van de binnenlandse kapitaalmarkt (art. 3), bescherming van het binnenlandse monetaire beleid (art. 4, 5 en 7) en bescherming van de monetaire reserves (art. 6). Verder bevat de wet de mogelijkheid om betalingen van en naar een land via een

* De auteur is medewerker bij het Economisch Bureau van de AMRO-bank te Amsterdam.

¹⁾ Wetsontwerp financiële betrekkingen met het buitenland, zitting 1971-1972, nr. 11907.

vereffeningsinstituut te leiden (dit ter vervanging van de Wet internationaal betalingsverkeer 1934) en een artikel om internationale afspraken inzake boycotacties te kunnen effectueren. Tenslotte bestaat er een verplichting om inlichtingen te verschaffen, ten behoeve van de samenstelling van de betalingsbalans en voor controle op de naleving van eventuele maatregelen.

Bescherming van de binnenlandse kapitaalmarkt

De Nederlandsche Bank (DNB) kan voorschriften geven met betrekking tot het beroep van niet-ingezetenen op de Nederlandse kapitaalmarkt. Dit betreft niet alleen de openbare of onderhandse plaatsing van buitenlandse effecten of de introductie daarvan op de beurs, maar ook het verstrekken van leningen aan niet-ingezetenen, het verkrijgen van aandelen of participaties in buitenlandse beleggingsinstellingen en het opnemen van gelden door in Nederland gevestigde financieringsmaatschappijen ten behoeve van in het buitenland gevestigde ondernemingen.

Deze mogelijke maatregelen ter bescherming van de binnenlandse kapitaalmarkt worden gemotiveerd met de redenering, dat de besparingen van de Nederlandse economie in de eerste plaats ten goede dienen te komen aan de Nederlandse overheid en het Nederlandse bedrijfsleven. Men vreest voor een onbelemmerde afvloeiing van besparingen naar andere landen, die in het algemeen een geheel ander besparings- en investeringsbeleid volgen dan ons land²⁾. Hoewel dit bij de toenemende Europese integratie wel wat nationalistisch aandoet, en de groei van Nederland als internationaal-financieel centrum niet zal bevorderen, kan men hiervoor begrip hebben, omdat de kapitaalmarkten in andere landen kennelijk nog ontoegankelijker zijn dan de Nederlandse.

Monetair beleid en monetaire reserves

De Wet Toezicht Kredietwezen (WTK) biedt DNB mogelijkheden om, al dan niet in overleg met het bankwezen, maatregelen te nemen, indien de economische en monetaire situatie daartoe aanleiding geeft. Een bekend voorbeeld daarvan is de

kredietrestrictie, die dit jaar werd beëindigd. Het beleid van DNB zou nu gefrustreerd worden, als de kredietvragers, die in Nederland bij de banken niet aan hun trekken konden komen, in het buitenland krediet zouden gaan opnemen. In art. 5 van het wetsontwerp wordt bepaald, dat voorschriften kunnen worden gegeven ten aanzien van kredietopname in het buitenland door niet-banken gedurende de perioden, waarin voor het bankwezen enige vorm van restrictie geldt. Wel lijkt art. 5 nog uit te gaan van de oude vorm van kredietrestrictie, waarbij duidelijke perioden waren te onderscheiden.

Bij het aangekondigde nieuwe systeem van indirecte kredietbeheersing met een permanente bewaking van de liquiditeitsquote, is dit niet zo duidelijk meer. Ook kan DNB regels geven voor de buitenlandse uitzettingen van banken (het netto buitenlands actief). Dit is gebeurd in 1969, toen de hoge rente op de Eurodollarmarkt veel geld uit Nederland wegtrok, waardoor de geldmarkt sterk verkrapte en de geldmarktrente omhoog schoot. Het is echter niet billijk om in een dergelijke situatie alleen de buitenlandse uitzettingen van banken te beperken. Ook aan niet-banken, bijvoorbeeld grote bedrijven, kan DNB volgens art. 4 voorschriften geven met betrekking tot het uitzetten van gelden in het buitenland. De artikelen 4 en 5 van de WFBB geven DNB derhalve de mogelijkheid om haar monetaire beleid ook via niet-banken te effectueren in die perioden, waarin voor banken voorschriften gelden krachtens de WTK.

Artikel 7 is van toepassing op een bijzonder actuele situatie, die zich in ons land sinds 1970 voordoet, namelijk de toevloed van kapitaal uit het buitenland. De maatregelen, die op grond van art. 5 kunnen worden genomen, kunnen in een dergelijk geval ontoereikend zijn. Bovendien geldt art. 5 alléén als op het bankwezen restricties van toepassing zijn. Artikel 7 is zeer ruim geformuleerd: naast een aantal met name genoemde handelingen kunnen ook voor „andere handelingen van ingezetenen met betrekking tot het kapitaalverkeer met het buitenland” voorschriften worden gegeven. Men wil begrijpelijk ook kunnen optreden tegen „nu nog niet te voorziene vormen” van kapitaalvoer. Zoals de geschiedenis van het Bardepot in West-Duitsland heeft geleerd, is de inventiviteit van de ingezetenen op dit terrein zeer

groot! Ter wille van de rechtszekerheid zal bij toepassing van deze bepaling wel een duidelijke omschrijving worden gegeven van de verboden handeling³⁾. Enkele maatregelen, die op dit moment van kracht zijn, zoals het O-circuit en het teggengaan van ongebruikelijke betalingstermijnen (de „leads” en „lags”) worden in art. 7 omschreven onder a, 1 respectievelijk onder a, 3 en b, 1. In ernstige gevallen van kapitaalvoer kan zelfs worden bepaald dat betalingen van en naar het buitenland uitsluitend via daartoe gemachtigde financiële instellingen moeten lopen. In de MvT wordt opgemerkt, dat de huidige beperkingen met betrekking tot de rentevergoeding door kredietinstellingen (aan niet-ingezetenen) niet via deze wet tot stand zouden komen, maar via de WTK⁴⁾. Het huidige wetsontwerp WTK kent deze mogelijkheid echter slechts bij de direct opvraagbare tegoeden van particulieren (de „betaalrekeningen”).

Hoewel de laatste jaren alleen de situatie van een sterke toestroming van deviezen actueel is, moet men vanzelfsprekend ook bedacht zijn op de mogelijkheid van een plotselinge kapitaalvlucht. Omdat de normale monetaire maatregelen in zo'n geval niet of te langzaam werken, geeft art. 6 de mogelijkheid om de monetaire reserves te beschermen door beperkingen op de kapitaalvoer. Dit artikel is de tegenhanger van het reeds genoemde artikel 7, dat gericht is tegen kapitaalimport. Ook hier een bepaling tegen de „leads” en „lags”, en een mogelijke kanalisering van buitenlandse betalingen via daartoe aangewezen instellingen. Als extra maatregelen kent art. 6 nog de verplichte verkoop van deviezen aan DNB of aan door DNB aangewezen instellingen, alsmede het verplicht in bewaring geven van effecten bij daartoe gemachtigde effectenbewaarders.

Overige artikelen

Het reeds vermelde vereffeningsinstituut van artikel 8 biedt de mogelijkheid om schulden en vorderin-

²⁾ Memorie van Toelichting, blz. 7, rechterkolom.

³⁾ Memorie van Toelichting, blz. 10, rechterkolom.

⁴⁾ Memorie van Toelichting, blz. 10, rechterkolom.

gen van ingezetenen ten opzichte van een bepaald land via dit instituut te laten lopen, indien dit land beperkingen heeft opgelegd aan het externe betalingsverkeer. De in 1934 in het leven geroepen retorsiemogelijkheid blijft hierdoor gehandhaafd.

Artikel 9 heeft ten doel internationale afspraken inzake boycot-acties te kunnen effectueren door het geven van voorschriften ten aanzien van het financiële verkeer met bepaalde landen of ten aanzien van bepaalde goederen. Dit artikel, dat meer op politieke dan op economisch-monetaire gronden zal worden toegepast, en daardoor eigenlijk een wat vreemde eend in de bijt is, is bedoeld ter vervanging van de nu nog benodigde ad hoc-wetgeving.

De controle op de uitgevaardigde voorschriften zal geschieden door DNB, of door de minister van Financiën of door DNB aan te wijzen instellingen, waarbij een ieder tot het geven van inlichtingen verplicht is. Volgens de MvT denkt men echter eerder aan een controle via steekproeven dan aan een zwaar controle-apparaat. Daarnaast blijft vanzelfsprekend informatie nodig ten behoeve van de samenstelling van de betalingsbalans. Sancties op overtreding van de op grond van de WFBB gegeven voorschriften zullen,

evenals bij het Deviezenbesluit, berusten op de Wet economische delicten. Dit betekent boete of zelfs gevangenisstraf.

De minister van Financiën wordt primair verantwoordelijk voor het deviezenbeleid, maar bij de belangrijkste maatregelen moet hij wel de instemming hebben van zijn collega's van Buitenlandse Zaken, Economische Zaken en Landbouw en Visserij. De wet geeft aan DNB bevoegdheden ten aanzien van de kapitaalmarkt, de effectuering van het monetaire beleid tegenover niet-banken en de controle (art. 3, 4, 5 en 10), maar de minister van Financiën kan algemene richtlijnen geven, die DNB bij uitoefening van haar bevoegdheden in acht moet nemen.

De artikelen, die gericht zijn op het tegengaan van een kapitaaltoevloed, respectievelijk -vlucht (art. 6 en 7), hebben de vorm van een ministeriële beschikking met een duur van ten hoogste één jaar. Binnen twee maanden moet echter een wetsvoorstel worden ingediend ter bekrachtiging hiervan, of anders vervalt de beschikking. Deze procedure, waarbij enerzijds een slagvaardig handelen wordt mogelijk gemaakt, maar anderzijds het parlement zijn goedkeuring moet hechten aan ingrepen in het normale financiële ver-

keer, is zeker een verbetering ten opzichte van het Deviezenbesluit. Het is echter niet denkbeeldig, dat een dergelijke maatregel binnen twee maanden al het beoogde effect heeft gesorteerd, zodat indiening van het wetsvoorstel achterwege zal blijven. De maatregelen ex artikel 6 en 7 worden genomen na overleg met DNB. Wellicht zou het aanbeveling verdienen om ook het bankwezen te horen, vooral ten aanzien van de technische en administratieve uitvoering. Bij de invoering van het O-circuit bleek deze procedure zeer effectief te werken.

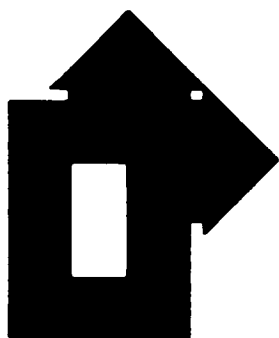
Conclusie

Samenvattend kan worden gesteld, dat de nieuwe wet een verbetering inhoudt ten opzichte van het Deviezenbesluit. Toch heeft de wet enigszins het karakter van een overgangsregeling, namelijk tussen de naoorlogse deviezendistributie en de reeds gestalte krieggende monetaire unie van de EG-landen in. Het Deviezenbesluit heeft een fraai, nieuw jasje gekregen, maar de Brusselse coupeurs zijn al bezig met het ontwerpen van een nieuwe lijn.

A. D. de Jong

Au courant

Het externe proletariaat

A. F. VAN ZWEEDEN

De uitbarsting van primitieve volkswoede tegen Turkse pensionhouders in de Rotterdamse Afrikaanderbuurt was een voorspelbare gebeurtenis. Ongeveer een jaar geleden waarschuwde de NVV-districtsbestuurder in Rotterdam, Ab Schravemade, tegen de gettovorming in bepaalde Rotterdamse straten. Zoals gebruikelijk reageren overheid en

volksvertegenwoordigers pas als de probleemsituatie tot verstoring van de openbare orde heeft geleid.

Het verbondsbestuur van het NVV heeft een verklaring uitgegeven, waarin wordt gezegd dat het toelatingsbeleid moet worden aangepast aan de thans opgedane ervaringen. „Het is thans duidelijk gebleken, dat het op grote schaal opnemen van

buitenlanders in het arbeidsproces en de Nederlandse leefgemeenschap problemen oproept”.

Een dergelijke uitspraak is minder treffend door haar inhoud, dan ontvallend voor de ambivalente houding van die Nederlandse gemeenschap — ondernemers, vakbeweging, burgers en overheid — tegenover het fenomeen gastarbeider. Op gezag van het

Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk mag die laatste term eigenlijk helemaal niet meer worden gebruikt, we moeten spreken van buitenlandse werknemers. CRM heeft bij het uitvaardigen van deze terminologische richtlijn goed begrepen dat de term „Gastarbeiter” — om het oorspronkelijke Duitse woord maar ineens te gebruiken — inhoudt dat de gersonselde werkkrachten alleen maar „te gast” zijn. Ze zijn aangeworven om tijdelijk te voorzien in de behoefte van onze economie aan werkkraft.

Het industriële kapitalisme heeft van zijn oorsprong af behoefte gehad aan mensen die hun arbeid goedkoop konden aanbieden. Aan het eind van de 18e en in het begin van de 19e eeuw waren het de landloos geworden landarbeiders die op grote schaal door de industrie konden worden aangetrokken na een proces van grootscheepse landonteigening. Er ontstond toen een groot intern proletariaat dat zich langzaam en na moeizame strijd wist te bevrijden van de ergste uitbuiting en zich dank zij de voortdurende stijging van het reële inkomen en de macht van de vakbeweging een positie wist te verwerven waarin het kon bedanken voor de slechtst betaalde en vuilste baantjes. De werkloze Turken, Grieken, Joegoslaven, Noordafrikanen, Spanjaarden en Italianen, die hun plaatsen zijn gaan innemen, vormen het nieuwe, externe, proletariaat, dat zich in de „gastheerlanden” in de nagenoeg rechteloze en onbeschermd positie bevindt, waarin het interne proletariaat van het begin van de industriële revolutie verkeerde.

In de landen van de Europese Gemeenschap werken nu een tien miljoen van deze buitenlandse werkkrachten, die naar een uitspraak van de Franse president Pompidou in september 1963, „een bijdrage leveren tot ontspanning van de arbeidsmarkt en een middel zijn om weerstand te bieden tegen sociale pressie”. Het is duidelijk, dat de buitenlandse werknemer niet een tijdelijk verschijnsel is. De Europese industrie kan hem eenvoudig niet meer missen.

In het rapport dat de economische deskundigen van de Sociaal-Economische Raad in het najaar van 1971 uitbrachten, zeggen zij het onjuist te vinden dat investeringen worden ver-richt, die alleen maar kunnen wer-

ken met behulp van buitenlandse arbeidskrachten. Zij gaven de regering toen in overweging een heffing te leggen op het aantrekken van buitenlandse arbeidskrachten.

De oud-werkgeversvoorzitter, Ir. J. Bosma, had op dat advies in een interview met het werkgeversblad *De Nederlandse Onderneming* toen het volgende antwoord: „Die heffing zal de ondernemingen die buitenlanders nodig hebben op extra kosten jagen . . . De realiteit is dat men niet zonder het buitenlandse personeel kan. Vallen de buitenlanders weg, dan zullen tal van bedrijven met onderbezetting te kampen krijgen, die een zo grote omvang zal aannemen dat het onmogelijk is nog langer rendabel te produceren . . .”.

Het is dus duidelijk: de werkgevers hebben de buitenlandse arbeidskrachten nodig om winstgevend te kunnen werken. Een heffing zou die winst alleen maar afnemen, maar de behoefte aan buitenlandse arbeidskrachten niet opheffen. Zijn ondernemers gedwongen van deze werkkraft af te zien, dan kunnen zij hun poorten wel sluiten en komt ook het Nederlandse personeel zonder werk.

Het Centraal Planbureau heeft aan het begin van dit jaar met meer objectieve maatstaven berekeningen gemaakt van de economische effecten voor Nederland van het toelaten van buitenlandse werknemers. Immigratie van 40.000 buitenlandse werknemers in een jaar zou, volgens het CPB-model, vrijwel geen invloed uitoefenen op het reëel beschikbare loon per werknemer, maar wel op het overige inkomen (winsten), dat stijgt in samenhang met een daling van de loonvoet en geringere onderbezettingsverliezen. De stijging van winsten leidt weer tot toeneming van de investeringen en van de vraag naar arbeidskrachten.

Zou de immigratie met hetzelfde aantal (40.000 of 1% van de beroepsbevolking) worden afgeremd, dan dalen de winsten evenals het reëel beschikbare loon, terwijl ook de produktie en de bedrijfsinvesteringen afnemen. Conclusie van het Centraal Planbureau: de nationale-economische rentabiliteit van immigratie valt bij een bestaand arbeidstekort positief uit. De uiteenlopende consequenties voor het reëel beschikbare looninkomen en de winsten maken het begrijpelijk dat immigratie meer wordt bepleit vanuit werk-

gevers- dan vanuit werknemersstandpunt.

De nationale rentabiliteit neemt toe ondanks de eisen die de immigratie aan het sociaal milieu stelt. Daaruit blijkt, aldus nog steeds het Centraal Planbureau, dat een solitaire buitenlandse werknemer in termen van infrastructurele voorzieningen goedkoop is. De overkomst van gezinnen is daarentegen duur. Een beleid gericht op afremming van immigratie via een belasting op buitenlandse werknemers is inconsistent met de constatering dat de gevolgen van de immigratie zich diffuus over de gehele nationale economie verspreiden.

Anders gezegd: niet alleen de bedrijven die buitenlandse arbeidskrachten in dienst hebben profiteren, maar de hele economie. Een dergelijke belasting zou daarom discriminerend zijn. De Europese landen hebben over het algemeen nog geen consistent beleid tegenover het verschijnsel buitenlandse werknemers kunnen bedenken. Ze dienen, zoals een Duitse econoom heeft gezegd, als een buffer voor de ingezetenen tegen de wisselvalligheden van de conjunctuur. Bij een recessie neemt de werving in het buitenland af, of worden buitenlanders afgestoten. Trekt de economische groei weer aan, dan worden ze opnieuw aange-trokken.

Als economische „reserve-armee” vormen zij een fluctuerend bestand, politiek rechteloos (in West-Duitsland is het buitenlanders, verboden zich politiek te organiseren), niet of nauwelijks beschermd door de nationale sociale wetten (met uitzondering van de Italianen als EG-partners), niet aangesloten bij vakbonden, slecht gehuisvest, gediscrimineerd en gehaat door hun naaste burens, geïsoleerd door hun taal.

Het zijn alleen wat particuliere organisaties die zich hun lot aantrekken, zoals de burgerlijke liefdadigheid zich het lot van de arme werkman in de 19e eeuw aantrok. Laten we maar nieuwe verordeningen en wetten bedenken, zoals het NVV en minister Van Agt zeggen, om ons tegen de sociale en psychologische effecten van de immigratie te beschermen. Ze zullen in feite op een verdere inperking van de rechten van de buitenlandse werknemer neerkomen.

A. F. van Zweeden

Raúl Prebisch: De grote taak van Latijns-Amerika. Deelgenoten in Ontwikkeling III, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1971, 387 blz., f. 5,90.

Onder deze titel is het in het Nederlands vertaalde rapport van Prebisch aan de Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbank „Transformación y desarrollo; la gran tarea de la América Latina”, in 1970 uitgebracht, door de Nederlandse regering toegankelijk gemaakt voor het grote publiek dat hier te lande belangstelling heeft voor ontwikkelingspolitiek. Het is een uitgebreid rapport, in vijf delen onderverdeeld, die achtereenvolgens de titels dragen:

1. De ontwikkeling van Latijns-Amerika en de daaraan verbonden problemen.
2. Het tekort aan stuwkracht en hoe daarin verbetering te brengen.
3. Internationale samenwerking.
4. Het economische systeem en de verandering ervan.
5. Conclusie ten dienste van actie.

Prebisch, die, zoals men weet, een groot aandeel heeft gehad in de organisatie van de Economische Commissie (van de Verenigde Naties) voor Latijns-Amerika (CEPAL), daarvan jarenlang uitvoerend secretaris is geweest en nu directeur-generaal is van het Latijns-Amerikaanse Instituut voor Economische en Sociale Planning (ILPES), is de gangmaker geweest voor de gedachte der noodzakelijke ontwikkeling en de planning daarvan, met name in Latijns-Amerika. Intussen heeft hij ook een zeer zware taak vervuld door de UNCTAD te propageren, te helpen oprichten en het ambt van Secretaris-Generaal ervan te vervullen, daarin opgevolgd door Manuel Perez Guerrero.

Weinigen kennen Latijns-Amerika als hij; zowel praktisch als theoretisch heeft hij zich met de grote economische en sociale vraagstukken van dit continent beziggehouden. Voor hen die van zijn vroegere geschriften op de hoogte zijn, is het rapport dan ook vooral te zien als een samenvatting ten dienste van diegenen die de sociaal-economische

ontwikkeling willen uitvoeren. Zoals men weet, zijn de politici die zich daarvoor werkelijk inzetten, te weinig talrijk, ten gevolge waarvan de spanningen steeds groter worden en begonnen zijn zich te ontladen. Prebisch moet dan ook velen in gebreke stellen, zowel in de meeste Latijns-Amerikaanse landen zelf als daarbuiten. Hij constateert een gebrek aan dynamiek van regeringen en bedrijfsleven en slechts aarzelende stappen op de weg van de regionale samenwerking.

Terwijl de totale bevolkingsaanwas voor 1965-1969 lager ligt dan voor 1960-1964 en dan de tot dan toe stijgende cijfers sinds 1940, is de aanwas van de „actieve bevolking” (d.w.z. van degenen die actief zouden kunnen zijn wat hun leeftijd betreft) tussen 1950 en 1969 steeds sneller gestegen. Naast een aantal belemmeringen door de buitenwereld en door de sociale systemen van de meeste Latijns-Amerikaanse landen is deze groei van de werkzoekenden een der grootste problemen waarvoor men staat. En dit leidt de schrijver tot het belangrijkste cijfer van deze nieuwe stellingname: de produktie zou met 8% per jaar moeten groeien om alle arbeidskrachten te gebruiken en, van de andere kant gezien, een menswaardig bestaan te bieden.

Dit is een getal dat velen als onhaalbaar zullen beschouwen, ook al is het in Japan overtroffen en in enkele Oostaziatische landen bereikt. Het getuigt van moed dat Prebisch dit getal heeft durven stellen en de wijzigingen in de verhouding tussen verbruik en investeringen, die daartoe nodig zullen zijn, heeft aangegeven voor 1980 en 1990. Uiteraard beklemtoont hij daarnaast de noodzaak van grotere invoeren door de rijke landen van Latijns-Amerikaanse produkten en wijst daarbij op de grote verantwoordelijkheid van de EG.

J. Tinbergen

Wet op de jaarrekening van ondernemingen. NIVRA geschrift nummer 6, Nederlands Instituut voor Registeraccountants, Amsterdam, 1972, 140 blz., f. 27,50 (voor studenten f. 18).

Officiële tekst in het Nederlands en het Engels van de Wet op de jaarrekening van ondernemingen met een toelichting ontleend aan de officiële stukken naar aanleiding van de parlementaire behandeling. In de wettekst en de toelichting zijn de wijzigingen verwerkt, welke bij recente wetten tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Koophandel zijn aangebracht.

Prof. Mr. P. Sanders, Prof. Drs. G. L. Groeneveld en Prof. Drs. R. Burgert (red.): De jaarrekening nieuwe stijl. Commentaar op de Wet jaarrekening, Samsom NV, Alphen aan den Rijn, 1972, 312 blz., f. 17,50.

Dit boek, in het bijzonder bedoeld voor studenten economie, rechtswetenschappen en accountancy, geeft de stand van zaken met betrekking tot de Wet op de jaarrekening weer per 1 januari 1972. De uitgave is grotendeels ontleend aan de losbla-

Prof. Dr. A. J. van den Tempel (e.a.): Tributen aan het recht. Kluwer NV, Deventer, 1971, 271 blz., f. 35.

Bundel samengesteld ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het *Weekblad voor Fiscaal Recht*. Opgenomen zijn een selectie van artikelen die vele auteurs in de loop der jaren aan dit weekblad hebben geleverd ter wille van een beter recht. Hieraan vooraf gaat een inleiding van A. J. van den Tempel en een vooruitblik op het belastingrecht door F. M. H. Grapperhaus. De opgenomen artikelen zijn van de hand van J. Troelstra, J. Kuiper, J. van der Poel, H. J. Hofstra, M. J. H. Smeets, W. H. van den Berge, B. Schendstok, C. J. Sleddering, H. J. Doedens, J. G. Detiger, J. E. A. M. van Dijck, C. P. Tuk, A. J. van Soest, P. J. A. Adriani, W. P. Erasmus, M. J. Prinsen en J. H. R. Sinnighe Damsté.

Mr. Th. S. IJsselmuiden: Wet op de jaarrekening. Kluwer NV, Deventer, 1972, 260 blz., f. 22,50.

Deze uitgave is een overdruk uit VVS deel A en bevat een inleiding over de Wet op de jaarrekening en een artikelsgewijze bespreking hiervan.

dige bundel *Jaarrekening van ondernemingen* en beperkt zich tot een algemene inleiding op de voornoemde wet en een artikelsgewijs commentaar.

Mr. H. C. J. G. Janssen: Inleiding tot het nieuwe ondernemingsrecht. H. D. Tjeenk Willink, Groningen, 1972, 408 blz., f. 23,50.

Dit boek is opgezet als een handleiding bij de nieuwe wetten inzake het ondernemingsrecht en bevat daartoe een beschrijving en uitleg van het nieuwe ondernemingsrecht, de fusiegedragsregels en de op 29 februari 1972 vastgestelde nieuwe departementale richtlijnen voor oprichting en statutenwijziging van naamloze en besloten vennootschappen.

Het boek is geschreven voor studenten in de rechtsgeleerdheid, economie, bedrijfskunde en sociologie aan universiteiten, hogescholen en

HEAO-scholen en is daarnaast afgestemd op de examens van het NIVRA, de Staatspraktijkdiploma's en de MO-akten Boekhouden, Economie en Handelswetenschappen.

Summary Proceedings Annual Meeting 1971. International Monetary Fund, Washington, 1971, 364 blz.

Bevat de inleidingen en discussies van de 26e jaarvergadering van 27 september tot 1 oktober 1971 van de „Board of Governors” van het IMF.

Dr. A. J. Hendriks: Beheersing van stedelijke groei. Wolters-Noordhoff NV, Groningen, 1972, 23 blz., f. 4,25.

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de economische aardrijkskunde aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg op 23 maart 1972.

ESB

Mededelingen

Marketing van de communicatiemediën

Op zaterdag 2 september a.s. organiseert de „Marketing Management Groep” in het Jaarbeurs- en Congrescentrum te Utrecht een bijeenkomst over de marketing van de communicatiemediën. De inleiders (met het onderwerp van hun inleiding) zijn:

- Drs. J. P. S. van Neerven: Marketing van een dagblad;
- J. de Mol: Flexibiliteit in de commerciële radio;
- Drs. C. J. Smeekes: Signalement van de STER.

De kosten bedragen: f. 10 voor studenten; f. 15 voor MMG/NIMA-leden; f. 20 voor introducés. Inlichtingen en aanmeldingen: Marketing Management Groep, 1e Van de Boschstraat 281, Den Haag, tel.: (070) 85 75 19.

DE VERENIGING VAN NEDERLANDSE GEMEENTEN

roept ten behoeve van de Raad voor de gemeentefinanciën kandidaten op voor de functie van

STAFMEDEWERKER BIJ HET SECRETARIAAT

(vacature nr. 5.901)

Taak: De aan deze functie verbonden werkzaamheden bestaan uit:

- het óf zelfstandig óf in een klein team voorbereiden van en zo nodig redigeren van door de Raad uit te brengen adviezen. Deze adviezen beslaan het gehele terrein van de gemeentefinanciën, in het bijzonder van de financiële verhouding tussen Rijk en gemeenten.

Tot het werk kan behoren:

- onderzoek naar wetmatigheden in de uitgaven van de gemeenten;
- het opstellen van prognoses omtrent de ontwikkeling van de financiële behoefte van de gemeenten;
- het ontwerpen van uitkeringsregelingen en het verzamelen van de daarvoor noodzakelijke statistische en andere gegevens.

Vereisten: Naast veel belangstelling voor research op financieel-economisch gebied en interesse voor de financiële belangen van de gemeenten is vereist:

- theoretische en praktische kennis van de openbare financiën, in het bijzonder voor wat betreft de gemeenten;
- enige jaren praktijkervaring op de afdeling financiën van een gemeente;
- zo mogelijk tevens enige ervaring met het toepassen van statistische methoden.

Aanstelling — in dienst van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten — geschiedt, afhankelijk van opleiding en ervaring, op een salaris tot maximaal f 2913,— per maand.

De secundaire arbeidsvoorwaarden zijn nagenoeg gelijk aan die voor het overheidspersoneel.

Een psychologisch onderzoek kan tot de selectieprocedure behoren.

Sollicitaties, met vermelding van het vacaturnummer, binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad te richten aan de Personeelsdienst van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Paleisstraat 5 te 's-Gravenhage.

10 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Financiën

t.b.v. het secretariaat van de Commissie voor de Ontwikkeling van Beleidsanalyse van het Directoraat-Generaal van de Rijksbegroting

stafmedewerker vac. nr. 2-4533/0936

De Commissie voor de Ontwikkeling van Beleidsanalyse stimuleert de toepassing van beleidsanalyse bij de Ministeries, coördineert de ontwikkeling en uitbreiding van de beleidsanalyse der verschillende Ministeries en vergelijkt de waarde van de analyses voor de praktijk. Daarnaast worden methoden ontwikkeld voor nieuw te entameren toepassingsgebieden voor de beleidsanalyse. Tevens worden de ontwikkelingen gevolgd van de wetenschap betreffende moderne begrotingssystemen (w.o. planning, programmastructuren en cost-benefit analyses). De Commissie adviseert en rapporteert hierover aan de Regering. Het secretariaat van de Commissie is belast met de voorbereiding van bovengenoemde opdracht. De functie brengt veel externe kontakten met zich mee.

Vereist: doctoraal examen economie of politicologie met enige jaren ervaring bij de Rijksoverheid en belangstelling voor de moderne toepassing van de leer der openbare financiën en welvaartstheorie.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd en ervaring, van f 3180,- tot f 4070,- per maand.

voor het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

t.b.v. de Afdeling Volkskredietwezen, Onderafdeling Controle en Tarieven

bedrijfseconoom vac. nr. 2-4907/0936

De onderafdeling is belast met het onderzoeken van administraties van onder de Wet op het consumptief geldkrediet vallende voorschotbanken. Ook zullen kosten/nutsanalyses dienen te worden samengesteld.

Taak o.m.: als chef van de onderafdeling plannen van en leiding geven aan activiteiten van medewerkers m.b.t. controle op instellingen, die zich op het gebied van het consumptief geldkrediet bewegen; onderhouden van contacten met laatstgenoemde instellingen en met public accountants van die instellingen; adviseren van en signaleren aan de afdelingsleiding m.b.t. de ontwikkeling op het gebied van consumptieve kredietverlening; opstellen van onderzoekinstructies en procedures.

Vereist: voltooide universitaire opleiding economie; ruime ervaring in bank- en/of verzekeringswezen. Kennis van vraagstukken de accountancy betreffende.

Standplaats: Rijswijk (Z.-H.).

Salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, max. f 3384,- per maand.

voor het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk

t.b.v. de Afdeling Financieel-Economische Zaken en Financiële Programmering

medewerk(st)er vac. nr. 2-4844/0936

Taak: het ontwerpen van en meewerken aan onderzoeken m.b.t. financiële en economische aspecten van de bijstandsverlening; het analyseren van het verloop van de bijstandsuitgaven; het berekenen van het financiële effect van alternatieve beleidsmaatregelen; het verrichten van werkzaamheden t.b.v. de middellange termijn-planning van de bijstandsuitgaven; het behandelen van begrotingszaken.

Vereist: universitaire opleiding met specialisatie in de overheidsfinanciën of de bedrijfs-economie, dan wel gevorderde accountantsstudie.

Standplaats: Rijswijk (Z.-H.).

Salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, max. f 2909,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturnummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 7% vakantiegeld.